

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΚΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 (2 διδακτικές ώρες)

[Στην πρώτη διδακτική ώρα ενδείκνυται να διδασχτούν τα παραδείγματα 1-10 και στη δεύτερη οι δύο ερωτήσεις που ακολουθούν, καθώς και η ύλη του Β' μέρους της ενότητας].

Α' Μέρος

1. Οι μαθητές καθοδηγούνται από τον διδάσκοντα να καταλάβουν το νόημα των φράσεων, με τη βοήθεια των ερμηνευμάτων που βρίσκονται κάτω από κάθε φράση. Επισημαίνεται ότι τα σχόλια για κάθε παράθεμα θα είναι τόσα μόνον, όσα χρειάζονται για να προσεγγίσουν οι μαθητές το περιεχόμενο των παραδειγμάτων.

Επιστάται η προσοχή των διδασκόντων να εκφωνούν τις φράσεις αυτές «μετ' ήθους» και να καλούν επίσης τους μαθητές να τις απαγγέλλουν κι αυτοί με τρόπο ορθό και φυσικό. Σκόπιμο κρίνεται κάποιες παροιμιώδεις φράσεις (αποφθέγματα, ρήσεις κ.λπ.) να δίνονται στους μαθητές για προαιρετική ή υποχρεωτική απομνημόνευση. Εδώ π.χ. μπορεί να οριστούν οι φράσεις υπ' αριθμ. 3 και 5.

2. Για την ανετότερη προσέγγιση του περιεχομένου μερικών από τα παραθέματα που περιλαμβάνονται στην πρώτη ενότητα δίνουμε παρακάτω τις εξής πληροφορίες:

- α. Η πρώτη φράση (θρησκευτικής προσφοράς) προέρχεται από πινακίδα της Κνωσού, που είναι γραμμένη στη «γραμμική γραφή Β'». Αυτή είναι «συλλαβογραφική» γραφή, δηλ. κάθε γράμμα (γράφημα) αντιστοιχεί σε μια συλλαβή¹.
- β. Η δεύτερη φράση (Όμ. Ήλ. Ζ 208-209) αποτελεί συμβουλή που είχε δώσει στον ομηρικό ήρωα Γλαύκο ο πατέρας του, όταν τον ξεπροβόδιζε στην αναχώρησή του για το Ίλιον, όπου πήγαινε να πάρει μέρος στον Τρωικό πόλεμο.
- γ. Η τρίτη φράση ειπώθηκε από τον Περικλή στον περίφημο Επιτάφιο, που εκφώνησε προς τιμή των πρώτων νεκρών της Αθήνας κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο (431 π.Χ.).
- δ. Η έκτη φράση προέρχεται από το προοίμιο ενός συμβουλευτικού κειμένου, που έγραψε ο Πορφυρογέννητος για το γιο του και διάδοχο του

θρόνου του.

- ε. Το έβδομο παράδειγμα προέρχεται από την τελευταία προσλαλιά του Κων/νου Παλαιολόγου προς το λαό και το στρατό της πολιορκημένης Πόλης, τη Δευτέρα το βράδυ της 28ης Μαΐου 1453.

ΠΛΑΙΣΙΟ: Πλούταρχος, Βίος Αλεξ. 47.6

Β' Μέρος

1. Εδώ καλούνται οι μαθητές να προσέξουν ότι:
 - α. τα παραθέματα καλύπτουν τρεισήμισι περίπου χιλιάδες χρόνια γραπτού λόγου της Ελληνικής.
 - β. λίγες λέξεις και συντακτικές δομές είναι διαφορετικές από τη νέα ελληνική, πρβ.:
 - πᾶσι, τίθησιν, ποιμήν, ἐπέμφθη κ.λπ.
 - ἐπὶ υἱῷ, ἵνα στήτε, ἕως τοῦ νῦν κ.λπ.
 - γ. η μορφή, η ορθογραφία και η σημασία των περισσότερων λεκτικών συνόλων των παραθεμάτων δεν έχουν σημαντικές διαφορές από την καθομιλουμένη.

Έτσι η συζήτηση της ερώτησης αυτής οδηγεί επαγωγικά στην παραδοχή ότι η γλώσσα μας –παρά τις φυσιολογικές αλλαγές που υπέστη στη μακραίωνη ιστορική της πορεία– παραμένει κατά βάση ΜΙΑ και ΕΝΙΑΙΑ από τα αρχαιότερα χρόνια ως σήμερα.

Οι στίχοι του Οδυσσέα Ελύτη του παραδείγματος 10 δίνουν την αφορμή στον διδάσκοντα να τονίσει τη σημασία και την αξία που έχει η γλώσσα μας, αλλά και το υπέρτατο χρέος που έχουμε όλοι μας να ενδιαφερόμαστε αδιάπτωτα γι' αυτήν, να τη διαφυλάττουμε ως «κόρην οφθαλμού», να τη σπουδάζουμε και να την κατακτούμε. Η ειδικότερη σημασία των στίχων αυτών για τη διαχρονική πορεία της γλώσσας μας έγκειται στην έμμεση «υποθήκη» του ποιητή να φροντίζουμε για όλες τις φάσεις και μορφές της γλώσσας μας, αφού η σύγχρονη μορφή της αποτελεί οργανική συνέχεια και εξέλιξη των προγενέστερων.

Στο σημείο αυτό ενδείκνυται να υπογραμμισθεί ακόμη στους μαθητές ο εύστοχος τρόπος με τον οποίο επισημαίνει ο ποιητής τις τρεις κορυφαίες φάσεις της γλωσσικής μας ιστορίας (ομηρικό έπος - βυζαντινό εκκλησιαστικό δοξαστικό - σολωμικός ύμνος στην ελευθερία).

Χρήσιμα για τους διδάσκοντες είναι όσα σχετικά σημειώνει ο Τ. Λιγνάδης³:

«Θέμα του δευτέρου ψαλμού των Παθών είναι η ιθαγένεια του υποκειμένου του λόγου, όπως την εκφράζει η προσήλωσή του στον συνδυασμό

ελευθερίας και γλώσσας (Σολωμός). Ομολογεί την πίστη του στην **αδι-αίρετη ελληνική γλώσσα**, η οποία ξεκινά ποιητικά από τον Όμηρο και χαρακτηρίζει τη μουσική των λέξεων σαν φωνές θαλασσιών πλάσμάτων, που ριζώνουν στην ψυχή του, ανεπεξέργαστη πρώτη ποιητική ύλη.

Φροντίδα του πρωταρχική, αυτή η κληρονομιά. Προβάλλει μια ιστορική κι αισθητική αγωγή, ζωγραφίζοντας το τοπίο της πνευματικής του γεωγραφίας, που το αξιολογεί, με την αγωγή του σε μια μαθητεία αισθητικού εξαγνισμού, στη **βυζαντινή παράδοση** (που βαραινεί, ευτυχώς, επάνω στους ώμους μας, χάρις στην εκκλησιαστική μας ποίηση και το λαϊκό τραγούδι).

Φροντίδα του δεύτερη, η άσκησή του στη βυζαντινή μελική παράδοση. Προεκτείνει την ομολογία πίστεως στη μαχόμενη Ορθοδοξία, που επήρε το καινούργιο νόημά της με την Ανάσταση του Γένους, και εξυμνεί συνεκδοχικώς το Πάσχα Ελλήνων, που εορτάζει την πρώτη και γνήσια αγιωσύνη του λαού μας, την Ελευθερία, καθώς μικρούς μας ασκεί στη συγκίνησή της ο Εθνικός Ύμνος.

Φροντίδα τρίτη, η αγάπη της Ελευθερίας στη συγκεκριμένη της σύνθεση με το γλωσσικό «πλάσμα» του Σολωμού.

(Για το κείμενο 1 του βιβλίου του μαθητή βλ.: Ι. Προμπονάς, *Σύντ. εισαγωγή εις τήν Μυκην. φιλολογίαν*, Αθ. 1990³, σ. 103.

Για το κείμενο 6 του βιβλίου του μαθητή βλ.: 'Α. Κομίνης, *Ἀνθολόγιον βυζ. κειμένων*, Αθήνα 1974², σ. 30.

Για το κείμενο 7 του βιβλίου του μαθητή βλ.: Μ. Περάνθης, *Ἑλλην. Πεζογραφία*, Αθήνα [χ.χ.], τ. Α', σ. 28.

Για το κείμενο 9 του βιβλίου του μαθητή βλ.: Λ. Πολίτης, Δ. Σολωμού *Ἄπαντα*, Ἰκάρος, Αθ. 1986³, τ. Α' σ. 217).

1. Η γραμμική Β' περιέχει 88 συλλαβογράμματα και 260 ιδεογράμματα (σύμβολα που δηλώνουν έννοιες). Το υλικό που έχουμε από τη Γραμμική Β' είναι 3.000 περίπου πινακίδες της Κνωσού που χρονολογούνται μεταξύ 1450 και 1400 π.Χ., 1400 πινακίδες της Πύλου χρονολογούμενες περί το 1200 π.Χ. και άλλες νεότερες από τις Μυκήνες και τη Θήβα. Τη γραφή αυτή πέτυχε να αποκρυπτογραφήσει ο Άγγλος αρχιτέκτονας Μ. Ventris με τη συνεργασία του συμπατριώτη του ελληνιστή J. Chadwick το 1952. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, *Συνολπτική Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1986, σελ. 76 κ. εξ. και Ι. Προμπονάς, *Σύντομος Εισαγωγή εις τήν Μυκηναϊκήν Φιλολογίαν*, 6' εκδ. Αθήνα 1920, σελ. 13 κ. εξ. και 103 κ. εξ.

2. *ΤΟ ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ*, «Τα Πάθη», Ψαλμός Β', στ. 3, 20 και 29.

3. Τάσος Αιγινάδης, *ΤΟ ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ* του Ελύτη: Εισαγωγή - Σχολιασμός - Ανάλυση, Θ' εκδ. Αθήνα 1989, σελ. 104.

2. Ως εργασία των μαθητών στο σπίτι μπορεί να οριστεί μια ή δυο από τις ακόλουθες:
- α. ν' αντιγράψουν (στο τετράδιο εργασιών τους) ένα ή δύο παραθέματα.
 - β. να αποδώσουν το νόημα κάποιου ή κάποιων παραθεμάτων.
 - γ. να κάνουν πίνακα, που να εμφανίζει τις τρεις κυριότερες ιστορικές περιόδους της Ελληνικής Γλώσσας.
 - δ. να προσπαθήσουν να μεταγράψουν στη νέα ελληνική το παράθεμα από τον Πλούταρχο, που αναφέρεται στην πρωτοβουλία του Μεγαλέξανδρου να διδαχτεί η ελληνική γλώσσα σε τριάντα χιλιάδες νέους της Περσίας (Βίος, Αλεξ. 47.6). Επίσης να επισημάνουν την αξία αυτής της αρχαίας μαρτυρίας σε σύγκριση με τη σημερινή ιστορική συγκυρία.

Εναλλακτικά κείμενα

1. Πινακίδα της Κνωσού (14ος αι. π.Χ.)
to-sa / pa-ka-na ΕΙΦΟΣ 50
(Ανάγνωση της πινακίδας σύμφωνα με την αποκρυπτογράφηση του Ventris)

τόσ(σ)α φάσγανα ΕΙΦΟΣ 50
(Μεταγραφή στην αλφαριθμητική ελληνική)
ΜΕΤΑΦΡ.: τόσα ξίφη: 50
2. α. τέκνον ἐμόν, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων;
β. τὴν δὲ πολὺ πρῶτος ἶδε Τηλέμαχος θεοειδής.
Ὀδύσσεια, α 64, 113 (8ος αι. π.Χ.)
3. Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους.
Θουκυδ. Ἱστ. Α. 1 (5ος αι. π.Χ.)
4. ἀληθινωτάτη μὲν ἐστὶ παιδεία καὶ γυμνασία πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις ἢ ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησις.
Πολυβ. Ἱστ. 1.2 (3ος αι. π.Χ.)

5. οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος
Λουκιανοῦ, Νεκρικοὶ Διάλογοι 22, Χάρωνος καὶ Με-
νίππου (2ος αι. π.Χ.)
6. τράνωσόν μου τὴν γλῶσσαν, Σωτήρ μου.
πλάτυνόν μου τὸ στόμα.
Ρωμ. Μελωδοῦ, Ὑμνος εἰς τοὺς Ἁγίους
Ἀποστόλους 9-10 (6ος αι. μ.Χ.)
7. μὴ δώσης τὴν καρδίαν μου στενάγματα καὶ πόνους καὶ φέρεις καὶ
τὸ γῆρας μου εἰς ὀλιγοθυμίαν.
Σπανέας 31-32 (12ος αι. μ.Χ.)
8. τὸ πλήθος γοῦν, ὥς ἤκουσε τοὺς λόγους τῆς δεσποίνης,
τὸν ὀρισμὸν ἐπλήρωσεν ὥς ὥρισεν ἐκείνη.
Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη 1875-7 (14ος αι. μ.Χ.)
9. ἔπεμψε τὸν υἱόν του εἰς τὴν πόλιν νὰ μάθῃ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν.
Κοραῖ, Παπατρέχας (18ος / 19ος αι. μ.Χ.)
10. ὅλοι οἱ Ἑλληνέες εἰσιν ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων, ἄνευ τινὸς ἐξαιρέ-
σεως.
Νόμος Ἐπιδαύρου Β, γ (19ος αι. μ.Χ.)
11. ἡ πατρις τοῦ Ἀλεξάνδρου προπύργιον ἦν τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ Μα-
κεδόνες ἐξ ἀρχῆς ἦσαν τῶν γνησιωτάτων Ἑλλήνων.
Γ.Ν. Χατζιδάκι, Περὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων
Μακεδόνων (20ός αι.μ.Χ.).

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 (2 διδακτικές ώρες)

Α' Μέρος

Στη διδασκαλία του Α' μέρους σκόπιμο κρίνεται να εξηγηθεί στους μαθητές ότι:

1. το πρώτο κείμενο είναι ο παιάνας (πολεμικό εμβατήριο)¹ που έψαλλαν οι Έλληνες κατά την εξόρμησή τους εναντίον των Περσών στη ναυμαχία της Σαλαμίνας.

2. το δεύτερο απόσπασμα είναι φράση που τη λέει με το στόμα των Νόμων ο Σωκράτης στο φίλο και μαθητή του Κρίτωνα, όταν ο τελευταίος προσπαθεί να τον πείσει να δραπετεύσει από το δεσμοκτήριο, παραβιάζοντας όμως έτσι τους νόμους της πατρίδας του.

(Τα κείμ. Α1 και 2 από έκδ. Οξφόρδης).

ΠΛΑΙΣΙΟ: Όμηρος, Ίλ. Μ 243

Β' Μέρος

1. Στην παρουσίαση της διαίρεσης φωνηέντων και συμφώνων ενδείκνυται να εξηγηθεί στους μαθητές ο πίνακας που δείχνει τη διαίρεση φωνηέντων και συμφώνων της αρχαίας Ελληνικής.

Τα βραχύχρονα φωνήεντα προφέρονταν σε σύντομο χρόνο, ενώ τα μακρόχρονα σε μακρύτερο χρόνο (σε διπλάσιο περίπου απ' όσο τα βραχύχρονα. Π.χ. $\chi\acute{\omega}\rho\omicron\varsigma = \chi\acute{o}\omicron\rho\omicron\varsigma$). Τα δίχρονα προφέρονταν άλλοτε όπως τα μακρόχρονα και άλλοτε όπως τα βραχύχρονα: $\chi\acute{\omega}\rho\tilde{\alpha} = \chi\acute{o}\omicron\rho\alpha$, ενώ $\gamma\lambda\tilde{\omega}\sigma\sigma\alpha = \gamma\lambda\acute{o}\omicron\sigma\sigma\alpha$.

Τα σύμφωνα λέγονται άφωνα ή ημίφωνα ανάλογα με τη δύναμη της πνοής με την οποία προφέρονται.

Τα διπλά ονομάστηκαν έτσι, γιατί το καθένα απ' αυτά παριστάνει δυο φθόγγους συγχωνευμένους:

- Το ξ προήλθε από $\kappa + \sigma$ ή $\gamma + \sigma$ ή $\chi + \sigma$ (φύλακς = φύλαξ, πτέρυγς = πτέρυξ, ὄνυχς = ὄνυξ)
- Το ψ προήλθε από το $\pi + \sigma$ ή $\beta + \sigma$ ή $\phi + \sigma$ (γύπς = γύψ, χάλυβς = χάλυψ, γράφω = γράψω).

– Το ζ προήλθε από το σ + δ (Ἀθήναςδε = Ἀθήναζε) ή από το δ + j ῥ (φροντίδῳ = φροντίζω).

Τα άφωνα ονομάστηκαν: ουρανικά, χειλικά, οδοντικά, από το φωνητικό όργανο με το οποίο κυρίως προφέρονται. Κατά το είδος της πνοής που συνοδεύει την εκφώνησή τους ονομάζονται: ψιλόπνοα, δασύπνοα και μέσα (ή: ψιλά, δασέα, μέσα).

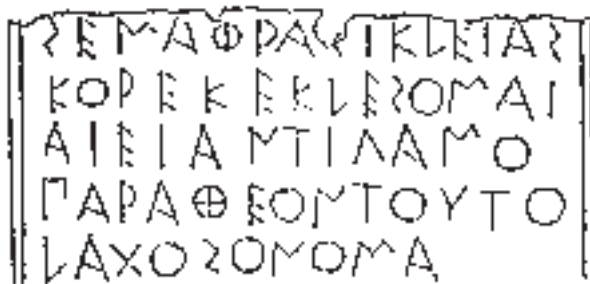
Στην αρχαιότατη Ελληνική υπήρχαν ακόμη δύο ημίφωνα: το F (δί-γαμμα), που προφερόταν περίπου σαν β (βαυ), και το j (γιοτ), που προφερόταν σαν γι, όπως το ι στη λέξη: καρύδια.

2. Στην παρουσίαση των διφθόγγων να επισημανθεί στους μαθητές ότι η προφορά των διφθόγγων στην αρχαία ελληνική γλώσσα ήταν όπως και η γραφή τους: αι = αί, οι=οί, αυ=άου κ.λπ. Το ίδιο επίσης συνέβαινε και με τους καταχρηστικούς διφθόγγου, όπου η υπογεγραμμένη διατηρούσε τη φωνητική της αυτοτέλεια: τῶ λόγῳ = τῶι λόγῳι, τῶ ἄνθρώπῳ = τῶι ἄνθρώπῳι².

Στην παρουσίαση των τόνων και πνευμάτων σκόπιμο κρίνεται:

- α. να προβληθούν στους μαθητές 1-2 αρχαίες επιγραφές, για να διαπιστώσουν και οι ίδιοι ότι η Ελληνική Γλώσσα γραφόταν αρχικά χωρίς τόνους.
- β. να γίνει νύξη για την αρχαιότερη προφορά της Ελληνικής (τόνος μουσικός) συγκριτικά με τη νεότερη προφορά (τόνος δυναμικός).

Στην παρακάτω επιτάφια Αττική επιγραφή, που χρονολογείται από τα μέσα του 6ου π.Χ., φαίνεται καθαρά πώς οι αρχαίοι έγραφαν: με κεφαλαία γράμματα, χωρίς σημεία στίξης και χωρίς τόνους.

ή: ΣΕΜΑ ΦΡΑΣΙΚΛΕΙΑΣ
 ΚΟΡΕ ΚΕΚΛΕΣΟΜΑΙ
 ΑΙΕΙ ΑΝΤΙ ΓΑΜΟ
 ΠΑΡΑ ΘΕΩΝ ΤΟΥΤΟ
 ΛΑΧΟΣ ΟΝΟΜΑ

ή: Σήμα Φρασικλείας·
 κόρη κεκλήσομαι
 αἰεί, ἀντί γάμου
 παρὰ θεῶν τοῦτο
 λαχοῦσ' ὄνομα

3. Οι αρχαίοι Έλληνες πρόφεραν τις λέξεις μουσικά (προσωδιακή προφορά), δηλ. πρόφεραν την τονιζόμενη συλλαβή όχι δυνατότερα από τις άλλες, όπως γίνεται σήμερα με τον δυναμικό τονισμό, αλλά σε υψηλότερη μουσική κλίμακα³.

Τα σημάδια των τόνων άρχισαν να μπαίνουν στις λέξεις στα αλεξανδρινά χρόνια, όταν ιδιαίτερα ξένοι (Σύροι, Αιγύπτιοι, Πέρσες κ.ά.) μάθαιναν ελληνικά και δεν ήξεραν πώς ακριβώς τονίζονταν οι λέξεις:

Η **οξεία** (´) σήμαινε ότι η τονιζόμενη συλλαβή προφερόταν οξύτερα, δηλ. σε υψηλότερο μουσικά ήχο, η **βαρεία** (˘), που στην αρχή σημειωνόταν σε όλες τις άτονες συλλαβές της λέξης και αργότερα μόνο στη λήγουσα αντί για την οξεία, έδειχνε απουσία του υψηλού τόνου.

Η **περισπωμένη** (˜), συνδυασμός οξείας και βαρείας, σημειωνόταν πάνω σε μακρόχρονες συλλαβές και έδειχνε ότι η φωνή ανέβαινε στο πρώτο μέρος του φωνήεντος, ενώ γινόταν χαμηλότερη στο δεύτερο μέρος του (σῶμα: σόομα).

Το τονικό σύστημα επικράτησε τον 9ο αι. μ.Χ. και διατηρήθηκε ως το 1982, όταν η πολιτεία αποφάσισε να καθιερώσει το μονοτονικό που έχουμε σήμερα.

Η **δασεία** (͵) αρχικά δηλωνόταν με το γράμμα Η (ΗΕΛΛΑΣ = Έλλάς, ΗΟΡΟΣ = ὅρος κ.λπ.) και είχε σκοπό να δείξει ότι πριν από την προφορά του φθόγγου ακουγόταν εκπνοή μιας ποσότητας αέρα: ἵππος (προφ.: χ-ίπ-πος), ὅπως (προφ.: χ-όπος).

Στο αττικό αλφάβητο όμως το γράμμα Η μπήκε στη θέση του μακρού Ε και έτσι έλειπε ένα σύμβολο για τη δασεία. Ωστόσο η έλλειψη αυτή συμπληρώθηκε με το χωρισμό του Η στα δύο, και απ' όπου προήλθαν τα σύμβολα δασεία (͵) και ψιλή (Ͷ).

Στο ακόλουθο επιγραφικό δίστιχο φαίνεται η χρήση του Η ως δασείας:

ΑΝΔΡΑΣ ΜΕΝ ΠΟΛΙΣ ΗΕΔΕ ΠΟΘΕΙ ΚΑΙ ΔΕΜΟΣ ΕΡΕΧΘΕΟΣ
ΠΡΟΣΘΕ ΠΟΤΕΙΔΑΙΑΣ ΗΟΙ ΘΑΝΟΝ ΕΝ ΠΡΟΜΑΧΟΙΣ

ή: ΑΝΔΡΑΣ ΜΕΝ ΠΟΛΙΣ ΗΕΔΕ ΠΟΘΕΙ ΚΑΙ ΔΕΜΟΣ ΕΡΕΧΘΕΟΣ
ΠΡΟΣΘΕ ΠΟΤΕΙΔΑΙΑΣ ΗΟΙ ΘΑΝΟΝ ΕΝ ΠΡΟΜΑΧΟΙΣ

ή: Ἄνδρας μὲν πόλις ἥδε ποθεῖ καὶ δῆμος Ἐρεχθέως
πρόσθε Ποτειδαίας οἱ θάνον ἐν προμάχοις
(Από επιτάφιο επίγραμμα στους Αθηναίους που σκοτώθηκαν στην
Ποτειδαία το 432 π.Χ.).

Η δασεία διατηρήθηκε στη μεταγραφή ελληνικών λέξεων σε άλλες
γλώσσες ως h: history (αγγλ.), histoire (γαλλ.), homeric (αγγλ.),
homérique (γαλλ.), harmony (αγγλ.), harmonie (γαλλ.) κ.ά.

Π6. επίσης Αγγλ.: rhythm (ῥυθμός), rhetoric (ῥητορική), Rhodos (Ῥό-
δος), hymn (ῥυμος), hysteria (ῥστερία), hypocrisy (ὑποκρισία) κ.ά.

Γαλλ.: rhétorique (ρητορική), rhinocéros (=ρινόκερος), hypothèque
(=υποθήκη), hypogée (=υπόγειο), hypertrophie (=υπερτροφία) κ.ά.

4. Καλό είναι να “προϊδεαστούν” οι μαθητές από τα πρώτα κιόλας
μαθήματα για το φαινόμενο της τροπής των φιλόπνων συμφώνων σε
δασύπνω στην έκθλιψη και στη σύνθεση των λέξεων, όταν η επόμενη
λέξη αρχίζει από δασυνόμενο φωνήεν.

Έτσι, αν ύστερα από έκθλιψη μένει στο τέλος της λέξης άφωνο φιλό-
πνοο (κ, π, τ) και η επόμενη λέξη αρχίζει από δασυνόμενο φωνήεν, τότε
το φιλόπνοο τρέπεται στο αντίστοιχό του δασύπνοο (χ, φ, θ): άπ(ό) +
ύψηλοῦ = άφ’ ύψηλοῦ, κατ(ά) + ήμέραν = καθ’ ήμέραν, κήρυκ(α) + όρω
= κήρυχ’ όρω.

Το ίδιο επίσης συμβαίνει και στη σύνθεση των λέξεων: άπ(ό) +
όπλίζω = άφοπλίζω, κατ(ά) + όδός = κάθοδος, ύπ(ό) + ήλιος = ύφή-
λιος, έπ(ί) + εύρίσκω = έφευρίσκω, κακ(ός) + ύποπτος = καχύπο-
πτος.

Η εμπέδωση του ανωτέρω φαινομένου πρέπει να γίνεται σιγά σιγά σε κατάλληλες ευκαιρίες και με πρόσφορες ασκήσεις. Δίνουμε από τώρα μερικές τέτοιες ασκήσεις:

- α. Σχηματίστε τα παρακάτω σύνθετα κάνοντας την τροπή του ψιλού στο αντίστοιχο του δασύ:

κατ(ά) + ήγητής

κατ(ά) + ολικός

ἐπ(ί) + ὁδός

μετ(ά) + ἐόρτια

ἀπό + ὁρισμός

ἀντ(ί) + ὕπατος

- β. Να βρείτε τα συνθετικά των λέξεων: εφορμώ, καθαγιαζώ, εφημερεύω, αφοσίωση, υφέρπω, αφορισμός, υπαρπάζω, ανθυγιεινός, μεθοριακός, καθομολογώ.

- γ. Να γράψετε τις επόμενες φράσεις όπως τις ακούτε κανονικά:

ἐπὶ ὄρου ζωῆς

ὁ Κύριος μετὰ ἡμῶν

ἀπὸ ἥς στιγμῆς

ὁ κατὰ ὕλην ἀρμόδιος ὑπουργός

ἐπὶ ἐνὸς ζυγοῦ

κατὰ ἔξιν

ἀπὸ ἑαυτοῦ

ἐπὶ ὅσον

κατὰ ὕπνους

κατὰ ὁλοκληρίαν

- δ. Να γράψετε το παρακάτω κείμενο όπως θα το έγραφαν οι αρχαίοι Έλληνες:

(ὅσοι μὲν σήμερον βλάπτονται ὑπὸ ἡμῶν, αὔριον ἔσονται (=θα εἶναι) κατὰ ἡμῶν· ὅσοι δὲ εὖ πάσχουσιν (=ευεργετούνται) ὑπὸ ἡμῶν, αὔριον ἔσονται μετὰ ἡμῶν».

- ε. Γράψτε τις επόμενες φράσεις με μικρά γράμματα και τις λέξεις χωρισμένες μεταξύ τους:

ΜΕΘΗΜΩΝΟΘΕΟΣ

ΕΦΟΠΛΟΥΛΟΓΧΗΝ

Γ' Μέρος

Στη διδασκαλία του τρίτου μέρους της ενότητας επισημαίνουμε στους μαθητές ότι:

- α) και τα δύο αποσπάσματα —το ένα ρητορικού και το άλλο λυρικού είδους— είναι εγκωμιαστικά κείμενα για την πατρίδα.

- 6) στο πρώτο τονίζεται ότι η πατρίδα αποτελεί την πηγή όλων των αγαθών για τον άνθρωπο, ενώ στο δεύτερο ότι είναι πράγματι εστία αισιοδοξίας και ελπίδας.

Εναλλακτικά κείμενα

- α. Καὶ μείζον' ὅστις ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρας
φίλον νομίζει, τοῦτον οὐδαμοῦ λέγω.

(Σοφ. Ἀντιγ. 182-3)

μείζον' ὅστις	ανώτερος ὅποιος
ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρας	ἀπὸ τὴν πατρίδα του
οὐδαμοῦ λέγω	θεωρῶ ἓνα μηδενικό

6. Πολλοῦ χρυσοῦ καὶ πλούτου κρείσσων πάτρα
(Εὐριπ., ἀπόσπ. 1046)
κρείσσων πάτρα (εἶναι) ἀνώτερη ἡ πατρίδα

1. Με τι συγκρίνεται ἡ πατρίδα στα παραπάνω κείμενα¹;

Σημ.: Ἡ δασεία τοῦ ἀρκτικού ῥ (ῥέω, ῥόδον κ.λπ.) ἐξηγείται ἀπὸ παλαιούς τύπους: *σρέω *ῥέω, *σροφέω *ῥοφέω -ῶ, *ῥρίπτω *ῥίπτω, *ῥροδον *ῥόδον κ.ά. Βλ. P. Chantraine, *Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque*, σελ. 963.

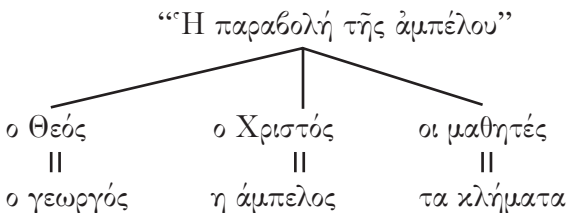
1. Για τα είδη του παιάνα βλ. The Oxford Classical Dictionary, 3η έκδ. σελ. 1090.
2. Βλ. Ν. Ανδριώτης, *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Θεσ/νίκη 1992, σελ. 29.
3. Για τον τονισμό της αρχαίας Ελληνικής βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, ό.π., σελ. 127 κ.εξ.
4. Η επισήμανση των κοινών στοιχείων και των διαφορών μπορεί να δοθεί ως εργασία των μαθητών στο σπίτι. Ως εργασία στο σπίτι μπορεί επίσης να δοθεί κάποια ή κάποιες από τις γραμματικές ασκήσεις, που περιέχονται στο διδακτικό εγχειρίδιο ή στο παρόν βιβλίο του καθηγητή.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 (3 διδακτικές ώρες)

Α' Μέρος

Κατά την παρουσίαση του Α' μέρους σκόπιμο κρίνεται:

- α. να γίνει συνοπτική αναφορά στον γνωστό λεκτικό τρόπο της “αλληγορίας - παραβολής” και στην εκφραστική του δύναμη. Η αλληγορία είναι το φαινόμενο εκείνο κατά το οποίο άλλα (δηλ. διαφορετικά) εννοούμε από εκείνα που λέμε ή γράφουμε¹. Η παραβολή είναι μια σύντομη διήγηση που βασίζεται στην αλληγορία, και έχει σκοπό να παρουσιάσει κάτι εκφραστικότερα και σαφέστερα. Η διαφορά ανάμεσα στην αλληγορία και στην παραβολή είναι ότι στην πρώτη υπόκειται ως βάση η **μεταφορά**, ενώ στη δεύτερη η **σύγκριση**. Πολλές φορές αλληγορία και παραβολή εκφέρονται με τέτοιο τρόπο, ώστε δύσκολα διακρίνονται μεταξύ τους. Πάντως τόσο η αλληγορία όσο και η παραβολή στηρίζονται κυρίως στην τολμηρή μεταφορά και στον συμβολισμό².
- β. να τονιστεί στους μαθητές ότι ο Χριστός συνήθιζε να διδάσκει με παραβολές (αναφέρονται κάπου 40 παραβολές στα συνοπτικά Ευαγγέλια), γιατί με τον ζωντανό και παραστατικό αυτόν εκφραστικό τρόπο γινόταν περισσότερο κατανοητός στο ακροατήριό του, που απαρτιζόταν κυρίως από αγράμματους και απλοϊκούς ανθρώπους.
- γ. να εξηγηθεί στους μαθητές ότι η λέξη **άμπελος** στην αρχαία ελληνική σήμαινε και το αμπέλι αλλά κυρίως το φυτό, δηλ. το κούτσουρο ή κούρβουλο με τις κληματόβεργές του. Επίσης ότι η λέξη **κλήμα** σήμαινε: κλαδί, βλαστός, κληματόβεργα.
- δ. να βεβαιωθεί ο καθηγητής ότι τα παιδιά κατανόησαν πλήρως τον συμβολισμό της παραβολής: η **άμπελος** = ο Χριστός, ο **γεωργός** = ο πατέρας του Χριστού (ο Θεός), τα **κλήματα** = οι μαθητές του Χριστού:

ε. να βοηθηθούν τα παιδιά να καταλάβουν τη φράση:

ἤδη ὑμεῖς... λελάληκα ὑμῖν. Ευνόητο είναι ότι οι μαθητές του Χριστού είναι πράγματι ἤδη καθαροί, έχουν δηλ. καλλιεργηθεί, εξαγνιστεί, αφού έχουν ακούσει για πολύν καιρό τη διδασκαλία του Ιησού και έχουν ενωτισθεί τις εντολές του - που δεν είναι άλλες από τις εντολές του ίδιου του Θεού. (Το κείμεν. από εκδ. Αδελφ. Θεολόγων η «Ζωή», Αθ., ανατύπ. 1989, σ. 951).

ΠΛΑΙΣΙΟ: Δημόκριτος (Ανθολ. Στοβ. ΜΓ', 40)

Β' Μέρος

Στη διδασκαλία των Λεξιλογικών - Σημασιολογικών οι μαθητές θα έλθουν σε επαφή με τα κυριότερα παράγωγα και σύνθετα του ρήματος αἴρω, μέσω ασκήσεων σχηματιστικού ή συμπληρωματικού τύπου. Παρακάτω δίνεται η σημασία μερικών από τα παράγωγα αυτά μέσα σε συγκεκριμένες προτάσεις με ερμηνευτικές επεξηγήσεις:

- α. η απώλεια του πατέρα του ανέτρεψε **ἀρδῶν** (=εντελώς) τα σχέδιά του.
- β. είναι άνθρωπος που συνηθίζει να **επαίρεται** (=να καυχιέται) για τις επιτυχίες του.
- γ. ο ομιλητής προσπάθησε κυρίως να **εξάρει** (=να τονίσει) τον ηρωισμό των Ελλήνων του '40-'41.
- δ. το σώμα του ακροβάτη **αιωρήθηκε** (=ταλαντεύθηκε) για λίγο στο κενό και ύστερα έπεσε κατά γης.

1. Να σχηματίσετε δύο προτάσεις χρησιμοποιώντας στη μια τη λέξη: επηρμένος και στην άλλη τη λέξη: μετεωρολόγος.
2. Στις παρακάτω προτάσεις να βρείτε ποια είναι η σημασία της λέξης **άρση**: ((=1. ανύψωση, 2. απομάκρυνση, 3. κατάργηση).
 - α. Αποφασίστηκε τελικά η **άρση** του στρατιωτικού νόμου.
 - β. Του συνέστησε ο προπονητής του να διαθέτει επίσης είκοσι λεπτά την ημέρα για **άρση** βαρών.
 - γ. Η αλήθεια είναι ότι βοήθησαν όλοι τους στην **άρση** των εμποδίων.
3. Να συμπληρώσετε τις επόμενες φράσεις επιλέγοντας από τον πίνακα των Λεξιλογικών - Σημασιολογικών του διδακτικού βιβλίου την κατάλληλη λέξη:
 - α. δύσκολα κανείς ανέχεται την..... αυτού του ανθρώπου.
 - β. θεώρησε χρέος του να..... την επιτυχία εκείνη του μαθητή του.
 - γ. ο ακροβάτης άφησε το σώμα του.....

- δ. η πτώση..... αποτελεί περίεργο επιστημονικό φαινόμενο.
 ε. ζήτησε επειγόντως ενισχύσεις, για να καταστείλει την.....
 στη γένεσή της.
 στ. η..... είναι η επιστήμη που ασχολείται με τα ατμοσφαιρικά
 φαινόμενα.

Γ' Μέρος

Στη διδασκαλία του Γ' μέρους της ενότητας, τους τύπους του εἰμί καθώς και τους τύπους της προσωπικής αντωνυμίας παρουσιάζουμε μέσα σε παραδείγματα, όπως παρακάτω:

- ἐγὼ εἰμὶ ὁ τῶν Μεγαρέων κῆρυξ
- σὺ εἶ Κύριος, ὁ Θεός μου
- αὕτη ἐστὶν ἡ ὑδροφόρος κόρη
- ἡμεῖς ἐσμεν πολῖται τῶν Ἀθηνῶν
- ὑμεῖς ἐστε ἱερεῖς τοῦ Διονύσου
- οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰσιν ἀνδρεῖοι στρατιῶται

1. Να συμπληρώσετε τους τύπους του εἰμί στις επόμενες φράσεις:

- α. ὁ ἀληθὴς φίλος..... ἄλλος ἑαυτός
- β. ἐγὼ..... ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος
- γ. οἱ τῶν Σπαρτιατῶν νέοι πολῖται χρηστοί.....
- δ. Ἕλληνες αἰεὶ παιδές....., γέρων δὲ Ἕλληνας οὐκ.....
- ε. ὑμεῖς ἄνδρες γενναῖοι..... καὶ τῆς πόλεως τεῖχος
- στ. σὺ..... ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα
- ζ. ἐγὼ οὐκ..... ὁ αὐτὸς νῦν καὶ τότε
- η. χαλεπόν..... τὸ καλόν
- θ. Ἄλτ! τίς.....; (σύγχρ. στρατ. παράγγελμα)
- ι. οὐδέν..... ἀρετῆς τιμιώτερον

2. Να συμπληρωθούν οι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας που λείπουν στο κείμενο του παρακάτω μύθου:

Ἐλεγόν ποτε τὰ πρόβατα τῷ δεσπότη: “....., ὦ δέσποτα, γάλα παρέχομέν..... (σύ, δοτ.), τυρόν καὶ ἔρια..... (σύ, ον.) δὲ οὐδὲν παρέχεις..... (ἡμεῖς, δοτ.)· ὁ δὲ κύων, καίτοι οὐδὲν παρέχει..... (σύ, δοτ.), ἐκ τοῦ σίτου καθ’ ἡμέραν λαμβάνει”. Ὁ δὲ κύων εἶπεν· “ὦ ἀνόητα πρόβατα, ἡ γλῶσσα..... (ὑμεῖς, γεν.) προτρέπει τῆς διανοίας·..... (ἐγὼ, ον.) εἰμὶ χρησιμώτερος..... (ὑμεῖς, γεν.)· εἰ γάρ..... μὴ ἐφύλαττον..... (ὑμεῖς, αιτ.), ἐκινδυνεύετε ἂν πάσχειν

κακὰ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν..... (ἐγώ, δοτ.) δ' ἀνάγκη ἐστὶ φυλάττειν
καὶ σφύζειν..... (ὕμεῖς, αιτ.) ἐκ τῶν κινδύνων”.

3. Με τη βοήθεια τύπων του εἰμί σχηματίστε προτάσεις συνδυάζοντας τις φράσεις που περιέχονται στις παρακάτω στήλες, όπως στο παράδειγμα:

προφήτης		Λακεδαιμονίων κήρυκες
πολλοὶ μὲν	εἰμί →	ἐκ τοῦ κόσμου τούτου
ἐγὼ οὐκ		γυναιξί
σιγὴ κόσμος		μαθηταὶ Πρωταγόρου;
τί οὖν καὶ ὕμεῖς		οἱ κλητοί, ὀλίγοι δὲ οἱ ἐκλεκτοί
ἡμεῖς		σύ;
ὕγεία		μέγιστον ἀγαθὸν
ὁ λύχνος τοῦ σώματός		ὁ ὀφθαλμός

4. Να μεταγραφούν οι παρακάτω φράσεις με μικρά γράμματα και με χωρισμένες τις λέξεις:

EIPHNHYMIN
OKYPIOSMEΘHMΩN
OMHΩNMEΘHMΩNKATHMΩNEΣTI

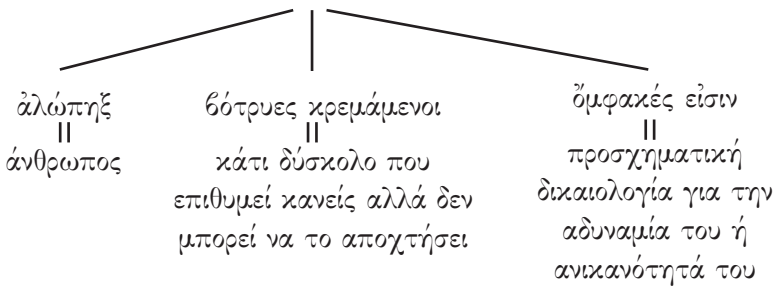
5. Να συμπληρώσετε τους τύπους του εἰμί και της προσωπικής αντωνυμία στις επόμενες φράσεις:
- ὁ στρατηγὸς ἐκέλευσεν..... (ἐγώ, αιτ. πληθ.) ταῦτα πράττειν.
 - οὐδείς..... (εἰμί, γ' εν.) σοφώτερος..... (σύ, γεν. εν.).
 - αἰσχρόν..... (εἰμί, γ' εν.) μὴ πείθεσθαι τοῖς νόμοις
 - ὦ ἑταῖροι, οὔτε..... (σύ, ον. πληθ.) μόνοι δύνασθε μάχεσθαι οὔτε..... (ἐγώ, ον. πληθ.) δυνάμεθα ἄνευ..... (σύ, γεν. πληθ.).

Δ' Μέρος

Το κείμενο από την έκδοση Budé.

Στη διδασκαλία του κειμένου του Δ' μέρους οφείλουν οι διδάσκοντες να διασαφηνίσουν στους μαθητές, πλην των άλλων, και τα εξής:

- Στο μύθο αυτόν του Αισώπου υπόκειται πράγματι καθαρή αλληγορία: τα σταφύλια εδώ συμβολίζουν καθετί που επιθυμούμε και θέλουμε ν' αποκτήσουμε, αλλά, όντας ανίκανοι ή αδύναμοι να το φτάσουμε, βρίσκουμε μian αστήριχτη δικαιολογία ή τα βάζουμε με την περίσταση ή τη συγκυρία³.
- Σκόπιμο θεωρείται να κληθούν οι μαθητές ν' αποδώσουν εικονιστικά ή με γραφικές παραστάσεις τους συμβολισμούς της αλληγορίας. Λ.χ.

Ως εργασίες στο σπίτι θα μπορούσε να δοθούν στους μαθητές κάποια ή κάποιες από τις ασκήσεις του διδακτικού εγχειριδίου ή του βιβλίου του καθηγητή.

Εναλλακτικά κείμενα

α. Ο ΠΟΙΜΗΝ Ο ΚΑΛΟΣ

Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ μισθωτὸς δὲ καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ εἰσι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα καὶ φεύγει· καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτὰ καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἐστὶ καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

Ιω. Ι. 11-13 (1ος αι. μ.Χ.) (Για την έκδοση βλ. Α' κείμενο)

τίθησιν	θυσιάζει
οὗ	του οποίου
ἴδια	δικά του
ἀφίησι	αφήνει
οὐ μέλει αὐτῷ	δεν νοιάζεται

1. Να βρείτε τις μεταφορικές εκφράσεις και τους συμβολισμούς που υπάρχουν στο παραπάνω κείμενο.

6. Ο ΑΓΕΩΡΓΗΤΟΣ ΒΟΤΡΥΣ

*Τὸν ἀγεώργητον βότρυν βλαστήσασα ἡ ἄμπελος
ὥς ἐπὶ κλάδων ἀγκάλαις ἐβάσταζε καὶ ἔλεγεν·
«Σὺ καρπὸς μου, σὺ ζωὴ μου.... σὺ μου Θεός».*

Ῥωμανοῦ Μελωδοῦ, Ὕμνος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, στ. 7-10
(6ος αι. μ.Χ.) (Από την έκδοση Ν. Τωμαδάκη)

ἀγεώργητον αφύτευτο, ακαλλιέργητο
ὥς ἐπὶ..... ἀγκάλαις σαν μέσα σ' αγκαλιές κλαδιών

1. Τι συμβολίζει στους παραπάνω στίχους του Ρωμανού ο «βότρυς» και τι η «ἄμπελος»;

1. Π6. τον ορισμό του γραμματικού και ρήτορα Τρύφωνα: ἀλληγορία ἐστὶ λόγος ἔτερον μὲν τι κυρίως δηλῶν, ἑτέραν δὲ ἔννοιαν παριστάνων. Π6. και Λογγ. IX. 7.

2. Για τις παραβολές που περιέχονται στα Ευαγγέλια υπάρχει διαφωνία σχετικά με την ουσία, τις μορφές και τα είδη τους. Μερικοί λ.χ. την παραβολή της αμπέλου και μερικές άλλες ακόμη θεωρούν απλές παρομοιώσεις ή μεταφορές κ.λπ. Βλ. Π. Ι. Μπρατσιώτης, Παραβολή, Εγκυκλ. «Δρανδάκη» τομ. 19, σελ. 593.

3. Π6. και το επιμύθιο του μύθου αυτού του Αισώπου: Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι τῶν πραγμάτων ἐφικέσθαι μὴ δυνάμενοι δι' ἀσθένειαν τοὺς καιροὺς αἰτιῶνται.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4 (3 διδακτικές ώρες)

Α' Μέρος

Πριν από την ανάγνωση του εισαγωγικού σημειώματος και του κειμένου κρίνεται σκόπιμο να γίνει σύντομη αναφορά στην Κύρου ανάβαση, δηλαδή στην εκστρατεία του Κύρου εναντίον του αδελφού του βασιλιά Αρταξέρξη. Οι μαθητές πρέπει να γνωρίζουν ότι, μετά τη μάχη στα Κούναξα και τον θάνατο του Κύρου (401 π.Χ.), ο Πέρσης σατράπης Τισσαφέρνης συνέλαβε με δόλιο τρόπο τους αρχηγούς των Ελλήνων μισθοφόρων και ότι την αρχηγία του στρατεύματος ανέλαβε ο Ξενοφώντας.

Στο κείμενο ζητείται από τους μαθητές η προσέγγιση του περιεχομένου με κατάλληλες ερωτήσεις. Επισημαίνεται κυρίως η προσπάθεια του Ξενοφόντα να πείσει τους στρατιώτες του ότι δεν έχουν να φοβηθούν τίποτε, αφού τηρούν τους όρκους τους προς τους θεούς, σε αντίθεση με τους εχθρούς τους, οι οποίοι παραβαίνουν τους όρκους και παραβιάζουν τις συμφωνίες.

Το κείμενο από την έκδοση E.C. Marchant της Οξφόρδης.

Β' Μέρος

Στο Β' μέρος με βάση το ρήμα ποιῶ σχηματίζουμε μια σειρά παράγωγων και σύνθετων λέξεων. Σε περίπτωση που διαπιστώσουμε ότι οι μαθητές αγνοούν τη σημασία ορισμένων από αυτές τις λέξεις, τους βοηθάμε να τις κατανοήσουν γράφοντας στον πίνακα απλές προτάσεις που να περιέχουν τις λέξεις αυτές, όπως:

1. Ήταν ευθυνόφοβος και γι' αυτό **αποποιήθηκε** τη διευθυντική θέση που του πρόσφεραν.
2. Πιστεύεται ότι σώζεται **αχειροποίητη** εικόνα της Θεοτόκου.
3. Η ανάγκη τον έκανε να **εκποιήσει** δύο πίνακες μεγάλων ζωγράφων που είχε στην κατοχή του.

Γ' Μέρος

Στο τρίτο μέρος της ενότητας διδάσκουμε τη δοτική πτώση και τη σύνταξη των προθέσεων ἐν και σύν. Επισημαίνουμε στους μαθητές ότι θέτουμε υπογεγραμμένη στη δοτική των άρθρων, των ονομάτων, αλλά

και σε ορισμένους ρηματικούς τύπους. Στη συνέχεια γράφουμε στον πίνακα μερικά παραδείγματα, από τα οποία φαίνεται ότι η δοτική διατηρείται ακόμη και σήμερα σε μερικές στερεότυπες φράσεις, όπως: δόξα τω Θεώ, ελέω Θεού, εν μέρει, εν συνεχεία, επ' αυτοφώρω, συν γυναιξί και τέκνοις, συν τοις άλλοις κ.λπ.

Σχετικά με τη δεύτερη κλίση των ουσιαστικών τονίζουμε στους μαθητές ότι η κλίση αυτή περιλαμβάνει ονόματα και των τριών γενών, αρσενικά και θηλυκά που λήγουν σε -ος (άνθρωπος, αγρός, νῆσος, δόξος) και ουδέτερα που λήγουν σε -ον (δῶρον, μυστήριον, φυτόν). Επισημαίνουμε παράλληλα ότι η δομή του κλιτικού συστήματος της 6' κλίσης της αρχαίας ελληνικής παραμένει η ίδια και στη νέα: ο άνθρωπος, του ανθρώπου, τον άνθρωπο, άνθρωπε· το δώρο, του δώρου κ.λπ.

Συμπληρωματική άσκηση:

Να τοποθετήσετε στην κατάλληλη πτώση τις λέξεις που βρίσκονται στις παρενθέσεις με τη σειρά που δίνονται:

1. Τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἄγαλμα τοῦ Διὸς..... πεποιημένον ἐστὶ καὶ ἐλέφαντος (=από ελεφαντόδοντο) (χρυσός, γεν. εν.).
2. Ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ χειρὶ φέρει Νίκην ἐξ ἐλέφαντος καὶ ταύτην καὶ χρυσοῦ, ἔχουσιν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ..... (στέφανος, αιτ. εν.).
3. Τῇ δὲ ἀριστερᾷ χειρὶ τοῦ..... ἔνεστι (=υπάρχει) σκῆπτρον διηγετισμένον (θεός).
4. Ὁ ὄρνις (=το πουλί) ὁ ἐπὶ τῷ..... καθήμενός ἐστιν ὁ ἀετός (σκῆπτρον).
5. Τῷ χρυσῷ..... τοῦ θεοῦ ζώδιά τε (=και μικρές εικόνες ζώων) καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ..... εἰσὶν ἐμπεποιημένα (=σκαλισμένα) (ἰμάτιον, κρίνον).
6. Ὁ θρόνος ποικίλος (=διακοσμημένος) μὲν..... καὶ..... ποικίλος δὲ καὶ..... ἐλέφαντί ἐστι (χρυσός, δοτ. / λίθος, δοτ. πληθ. / ἔβενος, δοτ. εν.).

Δ' Μέρος

Παραθέτουμε ενδεικτικές ερωτήσεις που βοηθούν τους μαθητές στην ανετότερη κατανόηση του κειμένου:

1. Τι ήταν το «ληξιαρχικόν γραμματεῖον» και ποιο σκοπό εξυπηρετούσε;
2. Ποιες ήταν οι υποσχέσεις που έδιναν στον όρκο τους οι Αθηναίοι έφηβοι;

Εναλλακτικό κείμενο

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΡΚΟ ΤΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΗ

Ἐς οἰκίας δὲ ὀκόσας ἂν ἐσίω, ἐσελεύσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων
ἐκτός ἐών πάσης ἀδικίης καὶ φθορῆς. Ἄ δ' ἂν ἐν θεραπείῃ ἢ ἴδω ἢ
ἀκούσω ἢ ἄνευ θεραπείης κατὰ βίον ἀνθρώπων, ἃ μὴ χρή ποτε ἐκλαλέε-
σθαι ἔξω, σιγήσομαι, ἄρρητα ἡγούμενος εἶναι τὰ τοιαῦτα.

ὀκόσας (=ὀπόσας) ἂν ἐσίω
καμνόντων
ἐκτός ἐών (=ών)
ἐκλαλέεσθαι (ἐκλαλεῖσθαι) ἔξω
ἡγούμενος

σε ὅσες τυχόν μπω
αρρώστων
όντας μακριά από
να λέγονται ἔξω
θεωρώντας

ΕΝΟΤΗΤΑ 5 (3 διδακτικές ώρες)

Α' Μέρος

Κατά την παρουσίαση του μαθήματος ο καθηγητής θ' αναφερθεί στους λαϊκούς μύθους με ήρωες ζώα ή ανθρώπους και ζώα και θα ζητήσει από τους μαθητές να διηγηθούν με λίγα λόγια έναν τέτοιο μύθο, π.χ. αυτόν του ψεύτη βοσκού, που καλούσε συχνά τους συγχωριανούς του σε βοήθεια, επειδή τάχα επιτέθηκε στο κοπάδι του λύκος, κι όταν αυτός πραγματικά εμφανίστηκε δεν τον πίστευε κανένας. Θα τονιστεί ιδιαίτερα ο διδακτικός χαρακτήρας αυτών των μύθων (πρβλ. και παροιμία: ο ψεύτης κι ο κλέφτης...).

Η απάντηση στη 6' ερώτηση: «Ὁ μῦθος πρὸς ἀνθρώπους οἷτινες τὰ ἔργα τοῖς λόγοις οὐκ ἔχουσιν ὅμοια». Εδώ μπορεί να προβληθεί η εύλογη αντίρρηση ότι ο λύκος έπρεπε να καταλάβει πως ήταν αδύνατον να πραγματοποιήσει η γριά την απειλή της. Επομένως και η γνώμη ότι ο μύθος αναφέρεται στους αφελείς που δίνουν πίστη σε απραγματοποιήτες υποσχέσεις θα πρέπει να γίνει δεκτή. Μια τέτοια, άλλωστε, σημασιολογική χροιά παίρνει ο μύθος σε μια έμμετρη παραλλαγή του, που παραθέτουμε αμέσως παρακάτω, μ' εκείνο το: ἀπῆλθε νωθραῖς ἐλπίσι παρεδρεύσας (εδώ: παρεδρεύω = μένω συνέχεια κοντά, παραμονεύω), αν και σ' αυτή την εκδοχή του ο μύθος έχει διαφορετική, και σκωπτική, κατάληξη (πῶς γὰρ οὐ, γυναικί πιστεύσας;).

Ἄγροικος ἠπειλήσε νηπίῳ τίτθι
κλαίοντι· «παῦσαι, μή σε τῷ λύκῳ ρίψω».
Ὁ λύκος δ' ἀκούσας τήν τε γραῦν ἀληθεύειν
νομίσας ἔμεινεν ὡς ἔτοιμα δειπνήσων,
ἕως ὃ παῖς μὲν ἐσπέρης ἐκοιμήθη,
αὐτὸς δὲ πεινῶν καὶ λύκος χανῶν ὄντως
ἀπῆλθε νωθραῖς ἐλπίσιν παρεδρεύσας.
Λύκαινα δ' αὐτόν ἢ σύνοικος ἠρώτα·
«πῶς οὐδὲν ἄρας ἦλθες, ὥσπερ εἰώθεις;»
Ὁ δ' εἶπε· «πῶς γὰρ οὐ, γυναικί πιστεύσας;»

ἄγροικος	χωρική
τίτθη	παραμάννα, βυζάστρα
χανών (χάνω < χάσκω)	με το στόμα ανοιχτό
ὄντως	πράγματι
νωθραῖς ἐλπίσιν	με μάταιες ελπίδες
παρεδρεύσας (παρεδρεύω)	αφού έμεινε εκεί, παραμόνεψε
	τόση ώρα
οὐδὲν ἄρας (αἴρω)	χωρίς να φέρεις τίποτα
εἰώθεις (εἴωθα)	συνηθίζεις

(Για το κείμεν. Α' βλ.: ΜΥΘΟΙ ΕΚΛΕΚΤΟΙ, FABLES CHOISIES D'ÉSOPE par E. Sommer, Paris, Librairie de l' Hachette et Co, 1857, ΜΥΘΟΣ ΚΘ'. 29. Για το παραπάνω κείμενο εδώ: Aesopische Fabeln, von August Haustrath. Im Ernst Heimeran Verlag, München, 1940. Πρβλ. επίσης: Ἀδ. Κοραῆς, Παρέργων Ἑλλήν. Βιβλιοθήκης τ. Β', Μύθων Αἰσωπείων Συναγωγή, ἐν Παρισίοις, 1810, ἐκ τῆς τυπογρ. I. M. Εβεράρτου, μύθ. 138).

Β' Μέρος

Τονίζεται η σημασιολογική διαφορά μεταξύ του: λέγω και του πάντοτε σύνθετου, στην αττική και ν.ε., -λέγω. Όλες οι λέξεις είναι γνωστές και δεν χρειάζεται να δώσουμε τη σημασία τους. Οι μαθητές θα συμπληρώσουν τα κενά του πίνακα, ενώ από τις ασκήσεις καλό θα είναι η μία, μάλλον η β', να γίνει στην τάξη και η άλλη να δοθεί ως εργασία για το σπίτι.

Οι σημασίες της λέξης: λόγος = (1) ομιλία, (2) εκφώνηση ομιλίας σε ακροατήριο, (3) υπόσχεση, διαβεβαίωση, (4) αιτία, πρόφαση, δικαιολογία, (5) το να δίνει κάποιος λογαριασμό, απόκρουση κατηγορίας, (6) απόφθεγμα, (7) προσταγή, εντολή (8) σχέση ενός ποσού προς άλλο (μαθηματ.) (γι' αυτές τις σημασίες, καθώς και τις υπόλοιπες, βλ. Γ. Μπαμπινιώτη Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθ. 1998, σ. 1025). Ο διδάσκων, αν επαρκεί ο χρόνος, μπορεί να δώσει και τις άλλες σημασίες αυτής της λέξης (5, 6, 8), πάντοτε μέσα από απλές προτάσεις. Δεν κρίνεται σκόπιμο ν' αναφερθούμε στην έννοια: Λόγος.

Με αφορμή την άσκηση β' μπορούμε να ζητήσουμε από τους μαθητές να σχηματίσουν προτάσεις με τα σύνθετα του: λέγω με προθέσεις και να τα κατατάξουν ανάλογα με τη σημασία τους, I ή II (I: προ-λέγω, παρα-λέω, αντι-λέγω, επι-λέγω (=λέγω επιπλέον ή μετά). II: εκ-λέγω, συλ-λέγω, κατα-λέγω, δια-λέγω, επι-λέγω).

Γ' Μέρος

Εδώ θα τονίσουμε μόνο τις διαφορές καταλήξεων της οριστικής ενεστ. ενεργ. φ. μεταξύ αρχαίας και νέας ελληνικής. Καλό θα είναι να κλίνουν προφορικά οι μαθητές τον ενεστώτα και μέλλοντα ενός ή δύο ρημάτων της α.ε. π.χ. των: λύω, στρατεύω. Θα επιμείνουμε ιδιαίτερα στον σχηματισμό του μέλλοντα των αφωνόκλητων ρημάτων με τη βοήθεια πάντοτε των αντίστοιχων ρημ. τύπων της ν.ε., παρά τις κάποιες εξαιρέσεις (ρίπτω - ρίψω, ρίχνω - ρίξω), και των ομόρριζων ουσιαστικών (ριπ-ή, φυλακ-ή κ.λπ.).

Από τις ασκήσεις η μία, καλύτερα η α', θα γίνει στην τάξη και η άλλη θα δοθεί για το σπίτι.

Συμπληρωματική άσκηση (για την τάξη ή το σπίτι).

Να συμπληρώσετε τα κενά των παρακάτω προτάσεων σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνονται σε παρένθεση:

Οἱ δ' Ἕλληνες.....(λέγω, οριστ. ενεστ.) τῷ Κύρῳ, ἡμεῖς μὲν.....(φυλάττω, οριστ. μέλλ.) τὰ τῆς πόλεως, τείχῃ, σὺ δέ.....(παρέχω, οριστ. μέλλ.) ἡμῖν μισθόν, εἴτα δὲ ἡμεῖς.....(συστρατεύω, οριστ. μέλλ.) σοι ἐπὶ βασιλέα.

Σημειώνουμε, σχετικά με τη νύξη για το απαρέμφατο και τη μετοχή, ότι εδώ δεν θα δοθούν ασκήσεις, εφόσον ο σκοπός της όλης αναφοράς σ' αυτούς τους τύπους και τα παρατιθέμενα παραδείγματα είναι μια πρώτη επαφή των μαθητών μ' αυτούς τους σχεδόν ανύπαρκτους στη ν.ε. σχηματισμούς. Αρκεί να επιστήσουμε την προσοχή των μαθητών στην απόδοση αυτών των τύπων στη ν.ε. (ότι, να και ο οποίος, που, ότι, να, αφού... αντίστοιχα), στην κατάληξη των απαραιτήτων σε -ειν (ενεργ. φ.) και -εσθαι (μέσ. φ.) και των μετοχών σε -ων (ενεργ. φ.) και -όμενος (μέσ. φ.) χρησιμοποιώντας και τα παραδείγματα του βιβλίου. Άλλωστε, επαναλαμβάνουμε, δεν επιδιώκουμε την εκμάθηση αυτών των τύπων, που οι μαθητές φυσικά τους αγνοούν και θα τους μάθουν αργότερα, αλλά την παρουσίασή τους και την απλή πρόσκτηση από τα παιδιά μιας κάποιας δυνατότητας για αναγνώριση και μετάφραση του απαραιτήτου και της μετοχής. Με άλλα λόγια, αυτή η απαραίτητη πρώτη επαφή δεν προσφέρεται εδώ ως ύλη για εμπέδωση και γι' αυτόν τον λόγο δίνονται μόνο παραδείγματα και όχι ασκήσεις.

Δ' Μέρος

Σχετικά με την α' ερώτηση διακρίνουμε ότι η καυχησιολογία του ανθρώπου είναι, πράγματι, μια αλαζονική δήλωση που όμως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού είναι βέβαιο ότι ένας αγώνας μεταξύ τους, και μάλιστα με τα όπλα εκείνης της εποχής (πόσο μάλλον χωρίς όπλα!), θα ήταν σχεδόν αδύνατον να έχει ευνοϊκή κατάληξη για τον άνθρωπο. Αντίθετα η απάντηση του λιονταριού στηρίζεται στην πραγματικότητα, όταν υπονοεί ότι είναι πολύ πιο πιθανό να σκοτωθεί ο άνθρωπος από το λιοντάρι· και το λιοντάρι διατυπώνει τη σύμφωνη με την πραγματικότητα άποψή του αυτή με κάποιο λεπτό χιούμορ, με ειρωνεία μαζί και μετριοπάθεια: «...πολλούς ἂν ἄνδρας εἶδες ὑποκάτω λέοντος» (να προσέξουμε εκείνο το πολύ ευγενικό: «ἂν... εἶδες»).

Ο μύθος αυτός (μ' εκείνο το «Εἰ λέοντες ἐγίγνωσκον γλύφειν», δηλαδή με την ικανότητα του ανθρώπου να κατασκευάζει ανάγλυφα και γλυπτά, μια ικανότητα που δεν διαθέτουν βέβαια τα λιοντάρια) θέλει να δηλώσει, μ' αυτή την αλληγορική του έκφραση για όσα συμβαίνουν στην ανθρώπινη κοινωνία, ότι αυτός που έχει τις απαιτούμενες δυνατότητες παρουσιάζει τα πράγματα όπως θέλει, κατά το συμφέρον του, δηλαδή ουσιαστικά παραποιεί, διαστρεβλώνει την πραγματικότητα.

[Για το κείμεν. βλ. *Ésope Fables*, Texte établi et traduit par Émile Chambry, («Les Belles Lettres», Paris, 1967) αρ. μύθ. 59]

Εναλλακτικό κείμενο

ΛΥΚΟΣ ΚΑΙ ΛΕΩΝ

Λύκος ποτέ, ἄρας πρόβατον ἐκ ποιμνίου, ἐχόμιζεν αὐτὸ εἰς κοίτην. Λέων δὲ αὐτῷ συναντήσας ἀφείλε τὸ πρόβατον. Ὁ δὲ πόρρωθεν σταθεὶς εἶπε· ἀδίκως ἀφείλου τὸ ἐμὸν· ὁ δὲ λέων γελάσας ἔφη· σοὶ γὰρ δικαίως ὑπὸ φίλου ἐδόθη.

Αἰσώπου Μῦθοι

ἄρας (αἶρω)
ἐκ ποιμνίου
εἰς κοίτην
ἀφείλε (ἀφαιρῶ)

αφού πήρε, ἄρπαξε
από ένα κοπάδι
στη φωλιά του
ἄρπαξε

πόρρωθεν
τὸ ἐμόν
ἔφη (φημί)

μακριά
το δικό μου, αυτό που μου ανήκε
είπε

1. Τι δηλώνει ο μύθος;

[Ὅτι δεν πρέπει να αγανακτεί κανείς και να διαμαρτύρεται για άδικη πράξη εναντίον του, όταν αυτός ο ίδιος προηγουμένως έχει διαπράξει μια παρόμοια αδικία]

[Το κείμενο από το «*Fabularum Aesopiarum delectus*», Oxonian An. Dom MDCSXC VIII]

ΕΝΟΤΗΤΑ 6 (3 διδακτικές ώρες)

Α' Μέρος

Στη σύντομη εισαγωγή είναι σκόπιμο να τονιστεί ότι το έργο «Περὶ παίδων ἀγωγῆς» του Πλουτάρχου αποτελεί πρακτική παιδαγωγική, γιατί καθορίζει τους όρους με τους οποίους οι νέοι «θα οδηγηθούν στην αρετή του οικογενειακού βίου, στην κοινωνική ηθική και στη χρηστότητα των πολιτικών ηθών» (Α. Βερτσέτης, *Πλουτάρχου Περὶ παίδων ἀγωγῆς*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, σελ. 17). Γι' αυτό και οι Ευρωπαίοι παιδαγωγοί το ονόμασαν Aureum Libellum (=χρυσό βιβλιαράκι).

Η νοσηματική προσέγγιση του κειμένου μπορεί να γίνει και με πρόσθετες ερωτήσεις, οι οποίες να αναφέρονται:

- στην πίστη των αρχαίων για τη δυσυπόστατη φύση του ανθρώπου (σῶμα - ψυχή).
- στο ιδεώδες του καλοῦ καὶ καλοῦ (καλόν - αἰσχρόν, δίκαιον - ἄδικον).

Μπορούμε ακόμη να ζητήσουμε από τους μαθητές να ταξινομήσουν τις γνώσεις, που αναφέρει ο Πλούταρχος, σε:

- γνώσεις σχετικές με τη θρησκευτική ζωή
- γνώσεις σχετικές με την οικογενειακή ζωή
- γνώσεις σχετικές με την κοινωνική και πολιτική ζωή

Επειδή, τέλος, το κείμενο δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη δυσκολία στην κατανόηση, μπορούμε να καλέσουμε τους μαθητές να επιστημάνουν τις λέξεις εκείνες που έχουν το ίδιο ή παραπλήσιο περιεχόμενο με εκείνο της νέας ελληνικής.

Υπόμνηση: όσα λέει ο Πλούταρχος για την ιατρική, τη γυμναστική και τη φιλοσοφία αποτελούν ουσιαστικά επανάληψη εκείνων που είχαν τονίσει ο Πλάτων (*Γοργίας*, 464 β) και ο Ισοκράτης (*Περὶ Ἀντιδόσεως*, 181 και *Πανηγυρικός*, 47).

Β' Μέρος

Το ρήμα χρῶμαι, από τα πιο εύχρηστα της αρχαίας ελληνικής έχει πολλές ομόρριζες λέξεις, τόσο στην αρχαία όσο και στη νέα ελληνική. Στην αρχαία όμως σχηματίζει και πολλές περιφράσεις. Μερικές απ' αυτές μπορούν να συζητηθούν στην τάξη, αν ο χρόνος το επιτρέπει:

π.χ. <i>χρῶμαι οἰκείως τινί</i>	(=φέρομαι φιλικά σε κάποιον)
<i>χρῶμαι πολιτεία</i>	(=έχω πολίτευμα)
<i>ἀληθείᾳ χρῶμαι</i>	(=εἶμαι φιλαλήθης)
<i>χρῶμαι ἵππῳ</i>	(=ιππεύω)
<i>ἀνοίξω χρῶμαι</i>	(=εἶμαι ανόητος) κ.τ.λ.

Οι ασκήσεις του βιβλίου –τελείως ενδεικτικές– θα βοηθήσουν τους μαθητές να κατανοήσουν την ακριβή σημασία ορισμένων λέξεων του πίνακα. Αν ο καθηγητής κρίνει σκόπιμο, μπορεί να δώσει και άλλες ασκήσεις.

Πρόσθετη άσκηση

Να αντικαταστήσετε τις υπογραμμισμένες λέξεις με τις συνώνυμες τους λέξεις ή φράσεις από τον λεξιλογικό πίνακα:

1. Πολλοί διευθυντές υπηρεσιών κατηγορούνται για κατάχρηση εξουσίας.
2. Αυτό το ξυράφι είναι για μια χρήση.
3. Έτσι σκισμένο το φόρεμα είναι πια άχρηστο.
4. Συχνά παρατηρείται κατάχρηση στο φαγητό.
5. Είμαι χρεώστης στο κράτος.

οφειλέτης
έλλειψη εγκράτειας
χρησιμοποίηση
ασωτεία
υπέρμετρη χρήση
ακατάλληλο
πιστωτής
αναγκαίο

Γ' Μέρος

Με μια σύντομη παρουσίαση και ανάλυση του γραμματικού υλικού (η οποία γίνεται με τρόπο επαγωγικό - συγκριτικό) επιδιώκουμε οι μαθητές μας να καταστούν ικανοί να αναγνωρίζουν τα πρωτόκλιτα ονόματα μέσα σε κείμενα, επιμένοντας κυρίως εκεί όπου η κλίση τους διαφοροποιείται από την αντίστοιχη νεοελληνική. Δηλαδή η έμφαση θα δοθεί στην κατάληξη της γενικής σε -ου (από ονομ. σε -ας και -ης) και της γενικής σε -ης (που προέρχεται από ονομαστική σε -α), στον σχηματισμό της δοτικής, στην κλητική σε -α και στον τονισμό της γενικής ενικού και πληθυντικού.

Είναι φυσικό ότι οι διαφοροποιήσεις που επισημαίνονται θα γίνουν ανάγλυφες με τη συγκριτική παρουσίαση της κλίσης των ονομάτων αυτών στην αρχαία και τη νέα Ελληνική.

Από τις ασκήσεις που ακολουθούν επιλέγουμε (για εργασία στο σχολείο και στο σπίτι) όσες μας επιτρέπει ο διατιθέμενος χρόνος και πάντοτε στα πλαίσια της αφομοιωτικής ικανότητας των μαθητών μας.

Επαναλαμβάνουμε ότι αυτές που υπάρχουν μέσα στο εγχειρίδιο είναι ενδεικτικές για τον διδάσκοντα, ο οποίος μπορεί να δίνει και δικές του α-

σκήσεις. Υπενθυμίζουμε όμως ότι η διδασκαλία της γραμματικής και η χρήση πρόσθετου υλικού πρέπει να κινείται μέσα στο πνεύμα των γενικών οδηγιών.

Με την επαναληπτική άσκηση υπενθυμίζουμε προηγούμενες γνώσεις, ώστε να μπορέσουν οι μαθητές να τις εμπεδώσουν.

Να συμπληρώσετε τα κενά των παρακάτω προτάσεων, τοποθετώντας στον κατάλληλο τύπο τις λέξεις που είναι σε παρένθεση:

- α. Ἐνταῦθα οἱ στρατιῶται ἐν πολλῇ... (ἀπορία, δοτ.) ἦσαν.
- β. Ὁμολογῶ, ὦ ἄνδρες, ὅτι ἔπαισα (=χτύπησα) ἄνδρας ἔνεκεν... (ἄταξία, γεν.)
- γ. Οἱ περσικοὶ νόμοι ἐπιμέλονται τῶν.... (πολίτης).
- δ. Ἐρῶντες (=επειδὴ επιθυμείτε)... (νίκη, γεν.) μένοντες μάχεσθε.
- στ. Οὐκ ἐξαιρέσω ὑμᾶς τῆς... (τράπεζα).

Δ' Μέρος

Τα κείμενα που ακολουθούν, γραμμένα από διαφορετικούς συγγραφείς και με χρονική απόσταση μεταξύ τους, έχουν κοινό θέμα την εκπαίδευση και τη φιλοσοφία. Οι μαθητές μπορούν να βρουν σ' αυτά ομοιότητες και διαφορές όχι μόνο σε επίπεδο λέξεων ή φράσεων αλλά και σε επίπεδο ιδεών και εικόνων.

1. «Σωκράτης αἰεὶ διελέγετο σκοπῶν τί τὸ εὖσεβές, τί τὸ ἀσεβές, τί καλὸν τί αἰσχρὸν, τί δίκαιον τί ἄδικον, τί σωφροσύνη τί μανία, τί ἀνδρεία τί δειλία, τί πόλις, τί πολιτικός, τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τί ἀρχικός ἀνθρώπων, καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἃ τοὺς μὲν εἰδότες ἡγεῖτο καλοὺς καγαθοὺς εἶναι, τοὺς δ' ἄγνοοῦντας ἀνδραποδῶδεις ἂν δικαίως κεκληῖσθαι».

Ξενοφώντας, Ἀπομνημονεύματα, II, 16

σκοπῶν	εξετάζοντας
καλὸν	ωραίο
αἰσχρὸν	άσχημο
μανία	τρέλα
ἀρχή	εξουσία
ἀρχικός	έμπειρος στη διοίκηση
οἱ εἰδότες	εκείνοι που γνωρίζουν
ἀνδραποδῶδεις	δουλοπρεπεῖς

– Να κατατάξετε τα θέματα των διαλόγων του Σωκράτη σε εκείνα που αναφέρονται στον ιδιωτικό βίο και σε όσα αναφέρονται στον δημόσιο βίο.

2. «τίς μέντοι ἐπιστήμη πρὸς σωφροσύνην ἄγει πλὴν φιλοσοφίας, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν· αὕτη γὰρ διδάσκει μὲν ἐπάνω ἡδονῆς εἶναι, διδάσκει δ' ἐπάνω πλεονεξίας· διδάσκει δὲ ἀγαπᾶν εὐτέλειαν, ἐθίζει δ' αἰδῶ ἔχειν, ἐθίζει δὲ γλώττης κρατεῖν· τάξιν δὲ καὶ κόσμον καὶ εὐσχημοσύνην περιποιεῖ, καὶ ὅλως τὸ ἐν κινήσει καὶ σχέσει πρέπον [....] φιλοσοφία καλοκαγαθίας ἔστιν ἐπιτήδευσις»

Μουσώνιος Ρούφος (φιλόσοφος, 1ος μ.Χ. αι.)
στο «**Ανθολόγιον**» του Στοβαίου (II, 31, 123)

εὐτέλεια	απλότητα
αἰδῶ	συστολή, ντροπή
ἐθίζει	συνηθίζει
κόσμον	τάξη, ευπρέπεια
εὐσχημοσύνην	κοσμιότητα
περιποιεῖ	διασώζει, προστατεύει
ἐπιτήδευσις	επιδίωξη, εξάσκηση

– Τι διδάσκει τον άνθρωπο η φιλοσοφία, σύμφωνα με το κείμενο;

ΕΝΟΤΗΤΑ 7 (3 διδακτικές ώρες)

Α' Μέρος

Στην αρχή του μαθήματος κρίνεται σκόπιμο να υπενθυμίσει ο δάσκαλος ότι, εκτός από τη διδασκαλία του Ιησού απευθείας (π.χ. στην επί του Όρους ομιλία) ή με παραβολές, πολλές φορές η διδαχή γίνεται επ' ευκαιρία με αφορμή διάφορα γεγονότα, όπως σ' αυτήν ακριβώς την ευαγγελική περικοπή με την προσέλευση κάποιου νεαρού.

Στη συνέχεια θα ζητήσει από τα παιδιά να βρουν τις φράσεις - κλειδιά της περικοπής ή θα τα οδηγήσει σ' αυτές με τις κατάλληλες ερωτήσεις: α) ποιο είναι το αγωνιώδες ερώτημα του νεανίσκου; («τί ἀγαθόν ποιήσω ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον;») β) ποια είναι η πρώτη απάντηση του Ιησού σ' αυτό; («εἰ... θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον τὰς ἐντολάς...») γ) και, μετά την πρώτη απάντηση του νέου και την επιμονή του («πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην» - «τί ἔτι ὑστερῶ;») ποια είναι η κύρια απάντηση του Ιησού στο ερώτημα; («ὕπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δός πτωχοῖς») δ) ποια είναι η αντίδραση του νεαρού σ' αυτά τα τελευταία λόγια του Ιησού; («ἀπῆλθε λυπούμενος») και πού οφείλεται αυτή του η αντίδραση; («ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά», δηλαδή ήταν πολύ πλούσιος και δεν ήθελε να χάσει τα υπάρχοντά του) ε) μεταξύ ποίων πραγμάτων καλείται ο νέος να κάνει την επιλογή του; (μεταξύ των «πολλῶν κτημάτων» απ' τη μια μεριά και των: «τέλειον εἶναι» και του «ἔξεις θησαυρόν ἐν οὐρανῷ» απ' την άλλη).

Τελικά, δηλαδή, ο πλούσιος νέος, στενοχωρημένος αφού δεν πήρε μια ικανοποιητική απάντηση (ή μάλλον που δεν πήρε την απάντηση που θα τον βόλευε), έφυγε, επιβεβαιώνοντας έτσι ότι προτιμά τα υλικά, τα επίγεια αγαθά από την αιώνια ζωή και την πνευματικότητα.

Και ήδη με τις παραπάνω αναλυτικές ερωτήσεις - απαντήσεις καλύπτεται η πρώτη ερώτηση. Όσον αφορά στη δεύτερη, για την ερμηνεία των τελευταίων λόγων του Ιησού, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι εδώ, φυσικά, δεν έχουμε κάποια κοινωνική κριτική κατά του πλούτου και των πλουσίων· εκείνο που ενδιαφέρει είναι ότι ο πλούτος, και τα αποκτήματα και η κτητικότητα του ανθρώπου γενικότερα, αποτελούν εμπόδιο για την άνοδό του στην καθάρη πνευματικότητα, στην τελειότητα («τέλειον εἶναι») και στην «αἰώνιον ζωὴν». Γιατί ο πλούτος, τα χρήματα και τα κτήματα, σημαίνουν προσκόλληση στο υλικό-βιολογικό μέρος, στο σώμα του ανθρώπου, και αποτε-

λούν τον ισχυρότερο δεσμό με τη χοϊκή φύση του, πράγμα που σημαίνει ότι τον τραβούν και τον κρατούν στερεά εδώ κάτω και του στερούν τη δυνατότητα για την ανάβαση, την άνοδο στην ουράνια ζωή.

Σημείωση: Στο κείμενο το τέλειον είναι σολοικισμός (συντακτικό σφάλμα) αντί του ορθού τέλειος είναι.

Β' Μέρος

Εδώ, καλό είναι να προσδιοριστεί ακριβώς η σημασία μερικών λέξεων, όπως: ἑξις, εὐωχία, ἡνίοχος, ῥαβδοῦχος, πολιοῦχος, μέθεξι, εχεμύθεια, ἐνέχομαι, συνεκτικός, ἐπέχω, εφεκτικός, υπέχω και να σχηματίσουν τα παιδιά προτάσεις με τις λέξεις αυτές.

Άλλες ασκήσεις που μπορούμε να δώσουμε:

1. α) Ἐξαντλήθηκαν πια τα ὅρια της.... του (κατοχής, αντοχής, μετοχής).
 β) Η μελέτη αυτή.... πολλά σφάλματα (παρέχει, περιέχει, προσέχει).
 γ) Οι Τούρκοι.... το βόρειο τμήμα της Κύπρου (μετέχουν, απέχουν, κατέχουν).
2. Να σχηματίσετε μια φράση με τη λέξη «εχεμύθεια» (=το να κρατάει κανείς για τον εαυτό του το μυστικό που του εμπιστεύθηκε κάποιος).
3. Να επεξηγήσετε τη σημασία της λέξης «ενέχεται» στην πρόταση:
 – Ο κατηγορούμενος ενέχεται σε πολλές παράνομες πράξεις.
4. Να συνδυάσετε τις λέξεις της α' στήλης με τις κατάλληλες λέξεις της β' στήλης, σύμφωνα με το παράδειγμα:

συνεκτικός	σώματα
καχεκτικά	επιθέσεις
η μέθεξι	δεσμός
ο ἡνίοχος	ἑξεις
ἀκάθεκτες	θέσεις
ανθεκτικά	των Δελφών
οχυρές	στη μαγεία της μουσικής
κακές	υλικά

Γ' Μέρος

- I. Δεν θα επιμείνουμε ιδιαίτερα στην κλίση των τρικατάληκτων και δικατάληκτων δευτεροκλίτων επιθέτων, αφού ήδη οι μαθητές γνωρίζουν την α' και β' κλίση των ουσιαστικών. Οποσδήποτε είναι απαραίτητο να μελετήσουν οι μαθητές στην τάξη τον πίν. 7 των δευτεροκλίτων επιθέτων και να τους ανατεθεί ως εργασία στο σπίτι να κλίνουν ένα τρικατάληκτο και ένα δικατάλη-

κτο επίθετο π.χ. τα: ἅγιος - ἁγία - ἅγιον και ἔντιμος (ὁ, ἡ) – ἔντιμον (τό).

II. Συμπληρωματικές ασκήσεις

- Να συνδυαστούν οι λέξεις της α' και β' στήλης και να τεθούν στην ίδια πτώση με βάση τη β' στήλη, σύμφωνα με το παράδειγμα:

δωρικός	ἄνθρωποις
ἄδικος	δένδρων
βόρειος	δώρον
ἔντιμος	ναῶν → δωρικοῶν ναῶν
ἄκαρπος	θαλάσσης
γαμήλιος	ἄνεμον
ἥρεμος	ποινῆς

- Στην άσκηση που ακολουθεί να συμπληρωθούν τα κενά με τον κατάλληλο τύπο της δεικτικής αντωνυμίας, οὗτος - αὕτη - τοῦτο.

1. οὐκ ἦλθον εἰς... τὴν πόλιν.
2. οἱ τόποι... χθαμαλοὶ εἰσι.
3. γένοιτο, Κύριε, τῇ ἡμέρᾳ... ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
4. ἐν τῷ σταδίῳ... ἄγών γίνεται.
5. ἐν... ταῖς ὁδοῖς ἐπορεύετο.

- Να συμπληρώσετε τις ακόλουθες προτάσεις με τον κατάλληλο τύπο των αντωνυμιών που δίνονται σε παρένθεση:

1. Οὕτω δ' ἄσμενοι τὰς συμφορὰς τὰς ὀρώσιν (ὑμέτερος, α, ον).
2. Σὺ οὖν ταῦτα πάσχοντί μοι πρόθυμον παράσχου τὴν δύναιμι εἰς τὴν σωτηρίαν (σὸς -ῆ -όν, ἐμὸς -ῆ -όν).
3. Ἄξιον δὲ καὶ τοὺς ξένους τοὺς ἐνθάδε κειμένους ἐπαινέσαι, οἳ περὶ τῆς σωτηρίας μαχόμενοι τοιαύτην τοῦ βίου τελευτήν ἐποίησαντο (ἡμέτερος -α -ον).
4. Ἀλλ' οὗτος τὴν μὲν πόλιν ἐχθρὰν ἐνόμιζεν εἶναι, τοὺς δὲ ἐχθρούς (ὑμέτερος -α -ον).

Δ' Μέρος

Ὡς προς τον αισώπειο μύθο του Δ' μέρους, η απάντηση στην α' ερώτηση είναι ότι ο γεωργός, μ' εκείνα τα αμφίσημα λόγια του: «ὑμεῖς δ' ἄπερ... εὐρήσετε πάντα», εννοούσε στην πραγματικότητα ότι, αν σκάψουν το χωράφι, τα παιδιά θα έχουν μια μεγάλη παραγωγή· αντίθετα τα παιδιά του παρερμηνεύ-

σαν τα λόγια του (ίσως εξαιτίας εκείνου, ιδιαίτερα, του «κέκρυπται») και πίστεψαν ότι ο πατέρας τους είχε κρύψει στο αμπέλι κάποιον θησαυρό.

Ο μύθος, με την κατάληξή του (*Καὶ θησαυρῶ μὲν... ἀνέδωκεν*) θέλει να δηλώσει βέβαια ότι ο πλούτος αποκτάται με σκληρή και επίπονη εργασία, με τον μόχθο· γι' αυτό και περισσότερο ανταποκρινόμενος προς το περιεχόμενο του μύθου τίτλος θα ήταν: «Μόχθος και πλούτος». Άλλωστε, και στην έκδοση απ' όπου προέρχεται το κείμενό μας (Budé, 1967), αναφέρεται, προερχόμενη μάλλον από κάποιον παλαιότερο εκδοτή-συχολιαστή, και η διδακτική του σημασία: «Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι ὁ κάματος θησαυρός ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις».

Εναλλακτικό κείμενο

Το ακόλουθο κείμενο είναι η γνωστή αναφορά του Ιησού στον άφρονα πλούσιο:

Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα· καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ, λέγων· Τί ποιήσω, ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου; καὶ εἶπε· Τοῦτο ποιήσω· καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας καὶ μείζονας οἰκοδομήσω, καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γεννήματά μου καὶ τὰ ἀγαθὰ μου, καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου· Ψυχὴ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά· ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ θεός· Ἄφρων, ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας τίνι ἔσται; Οὕτως ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ καὶ μὴ εἰς Θεόν πλουτῶν.

Κατὰ Λουκᾶν, ιβ' 16-21.

χώρα (ἡ)
καθελῶ (καθαίρω)
μείζονας (μείζων του επιθ. πολὺς)
ἐρῶ (λέγω)
ἄφρων (ὁ, ἡ), τὸ ἄφρον
ἀπαιτοῦσιν (ἀπαιτῶ)
οὕτως (ενν. πάσχει)
ἑαυτῷ (αυτοπ. αντων. ἑαυτοῦ...)

η γη, τα κτήματα
θα γκρεμίσω
μεγαλύτερες
θα πω
ανόητος, άμυαλος
ζητούν (πίσω)
έτσι (παθαίνει)
για τον εαυτό του

1. Τι φανερώνουν οι σκέψεις-σχέδια (*Τί ποιήσω - εὐφραίνου*) του άφρονος πλουσίου;
2. Τι δεν υπολόγισε κυρίως ο άμυαλος πλούσιος (*Ἄφρων - τίνι ἔσται;*)
3. Πώς εννοείτε την τελική φράση - συμπέρασμα του κειμένου (*οὕτως - πλουτῶν*);

ΕΝΟΤΗΤΑ 8 (4 διδακτικές ώρες)

Α' Μέρος

Ο Οδυσσέας, μετά την κάθοδό του στον Άδη, επιστρέφει μαζί με τους συντρόφους του στην Αιαία, το νησί της Κίρκης, από όπου είχε ξεκινήσει, προκειμένου να θάψει τον Ελπήνορα (Όδ. μ. 1-15, πβ. κ. 551-60, λ. 51-80). Η θεά τού προλέγει το μέλλον και τον προειδοποιεί για τις επικίνδυνες Σειρήνες που θα συναντήσει στον δρόμο του για την Ιθάκη (μ. 39-46, πβ. 158-9). Όποιος ακούει το θελκτικό τραγούδι των Σειρήνων, λέει η θεά, δεν έχει καμιά ελπίδα να γυρίσει στην πατρίδα του, γιατί μαγεύεται από τη φωνή τους και πεθαίνει στο ανθισμένο λιβάδι τους¹. Σύμφωνα όμως με μεταγενέστερες λογοτεχνικές πηγές οι ναυτικοί που άκουγαν τις Σειρήνες πέθαιναν, επειδή, γοητευμένοι από το τραγούδι τους, ξεχνούσαν να φάνε και να πουν (πβ. τον πλατωνικό μύθο των τζίτζικιών, Φαίδρος 259 a-c).

Όπως προκύπτει από τη φράση του Απολλοδώρου Κίρκης υποθεμένης (η φράση έχει παραλειφθεί στο κείμενό μας)², η Κίρκη έδωσε οδηγίες στον Οδυσσέα πώς θα μπορούσε να περάσει αβλαβής από το νησί των Σειρήνων. Τον συμβούλεψε να βουλώσει με κερί τα αφτιά των συντρόφων του και ο ίδιος να δεθεί στο κατάρτι του πλοίου, αν ήθελε να ακούσει το τραγούδι των Σειρήνων. Θα έπρεπε μάλιστα να δώσει εντολή στους συντρόφους του να μην τον λύσουν όσο θερμά κι αν τους παρακαλούσε (μ. 47-54, 160-200).

Η σχέση των Σειρήνων με το νερό αλλά και με τη μουσική και το τραγούδι (ή μὲν ἐκὶθάριζεν, ἢ δὲ ᾗδεν, ἢ δὲ ἤυλει), δικαιολογεί την καταγωγή τους τόσο από τον Αχελώο όσο και από τη μούσα Μελπομένη (μέλπω = τραγουδώ). Σχετικά είναι και τα ονόματά τους: Πεισινώ, αυτή που πείθει ή μαγεύει τον νου. Ἀγλαόπη, αυτή που έχει ωραία φωνή (<ἀγλαός -ή -όν + ὄψ, γεν. ὁπός = φωνή. Πβ. Όδ. μ. 187: μελίγηρυν ἀπὸ στομάτων ὅπ' ἀκούσαι, μ. 192: ὅπα κάλλιμον. Πβ. επίσης μ. 52, 185). Θελξίεπεια, αυτή που θέλγει με το τραγούδι της (ἔπος = λέξη, ομιλία, τραγούδι με μουσική

1. λειμῶν ἀνθεμόεντα, μ. 159. Ο Απολλώνιος ο Ρόδιος, Ἄργον. Δ 892 αποκαλεί το νησί των Σειρήνων Ανθεμόεσσα.

2. Για το κείμενο βλ. Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη II* (translated by Sir J. G. Frazer, "Loeb Classical Library", London - New York 1921, repr. 1963).

συνοδεία. Πβ. Ὀδ. μ. 40: ἀνθρώπους θέλγουσιν, μ. 44: Σειρήνες λιγυρῇ θέλγουσιν αἰοδῇ, Απολ. Ρόδιος Ἄργον. Δ 892-4: λίγειαί / Σειρήνες σίνοντ' Ἀχελωίδες ἡδέϊσσι / θέλγουσαι μολπῇσιν ὅτις παρὰ πείσμα βάλοιτο).

Στην Ὀδύσσεια δεν μαρτυρεῖται οὔτε πόσες ἦταν οἱ Σειρήνες οὔτε ποιοὶ ἦταν οἱ γονεῖς τους. Μόνον ἀπὸ τῆς χρήσης τοῦ δυικοῦ ἀριθμοῦ (μ. 52, 167) καταλαβαίνουμε ὅτι ἦταν δύο. Δεν ἔχουμε ἐπίσης καμιά περιγραφή τους. Ὅμως σε ἀγγειογραφίες καὶ σε διάφορες λογοτεχνικὲς πηγές παρουσιάζονται περοφόρες: κατάπτεροι γὰρ ἦσαν αἱ τοῦ μύθου κόραι, ποιηταὶ τε ἄδουσιν καὶ ζωγράφοι (Αἰλ. Περὶ ζώων ιδιότητος XVII. 23, πβ. Ευρ. Ἑλ. 167: περοφόροι νεάνιδες). Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ μιζόθηρες, δηλαδὴ γιὰ μικτὰ ὄντα με κεφάλι καὶ χέρια ἀνθρώπου, ἀλλὰ με σώμα καὶ νύχια ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ (βλ. Απολ. Ρόδιος, Ἄργον. Δ 898 ἐξ.). Ὁ Ὀβίδιος (Μεταμορφώσεις V. 552-62) υποθέτει ὅτι ἡ μικτὴ μορφή τους οφείλεται στο γεγονός ὅτι παρακάλεσαν τοὺς θεοὺς νὰ τοὺς δώσουν φτερά γιὰ νὰ πετάξουν πάνω ἀπὸ στεριά καὶ θάλασσα καὶ νὰ ἔρουν τὴν Περσεφόνη ποὺ τὴν εἶχε ἀρπάξει ὁ Πλούτωνας ἐνόσω ἐπαίζαν μαζί της (πβ. Απολλ. Ρόδιος Ἄργον. Δ 896-8, Ευρ. Ἑλ. 167-78). Σύμφωνα με τὸν Ὑγίνο (Fab. 125, 141) ἡ τερατώδης μορφή των Σειρήνων οφείλεται σε τιμωρία τῆς Δήμητρας, ἐπειδὴ δεν ἔσωσαν τὴν κόρη ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Πλούτωνα. Τέλος σύμφωνα με τὰ σχόλια τοῦ Εὐστάθιου στὴ δωδέκατη Ὀδυσσειακὴ ραψωδία (Vs. 47, 1709)³, οἱ Σειρήνες μεταμορφώθηκαν σε πουλιά ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτη, ἐπειδὴ ἤθελαν νὰ παραμείνουν παρθένες.

Διάφορες ἐκδοχὲς ὑπάρχουν ἐπίσης σχετικὰ με τὸν θάνατο των Σειρήνων. Στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Απολλοδώρου διαβάζουμε ὅτι υπήρχε κάποιος χρησμός σύμφωνα με τὸν ὁποῖο οἱ Σειρήνες θὰ πέθαιναν, ἀν κάποιον πλοῖο κατάφερε νὰ τις προσπεράσει σῶο (vii 19: ἦν δὲ αὐταῖς Σειρῆσι λόγιον τελευτῆσαι νεὼς παρελθούσης· αἱ μὲν οὖν ἐτελεύτων). Αὐτό ὅμως δεν συνέβη στὴν περίπτωση τῆς Ἀργῶς, ἐπειδὴ οἱ Ἀργοναῦτες γλύτωσαν χάρις στὸν Ὀρφέα ποὺ κατάφερε με τὸν ἦχο τῆς λύρας καὶ τοῦ τραγουδιοῦ του νὰ καλύψει τὴ φωνὴ των Σειρήνων. Σε τούτο συνέβαλαν ἐπίσης τὸ φύσημα τοῦ ζεφύρου καὶ τὸ ἡχηρὸ κύμα (ἀντίθετα ὅταν περνοῦσε ὁ Ὀδυσσεὺς επικρατοῦσε νηνεμία καὶ γαλήνη, μ. 167-9). Παρόλα αὐτὰ ἔνας Ἀργοναύτης, ὁ Βούτης, γοητευμένος ἀπὸ τὸ τραγούδι τοὺς ἔπεσε στὴ θάλασσα καὶ κολυμποῦσε πρὸς τὸ νησί τους. Χωρὶς ἀμφιβολία οἱ Σειρήνες θὰ τοὺς στερούσαν τὸν νόστο, ἀν τὴν τελευταία στιγμή δεν τὸν

3. Βλ. Eustathii Commentarii ad Homeri Odysseam (Hildesheim - New York 1970, ἀνατ. ἐκδ. Λειψίας 1825).

έσωζε η Αφροδίτη που τον πήρε και τον εγκατέστησε στο Λιλυδαίο ακρωτήριο δυτικά της Σικελίας (Απολ. Ρόδιος Ἄργον. Δ 900-19, πβ. και το κείμενο του Απολλοδώρου που παρατίθεται πιο κάτω). Όμως με τον Οδυσσέα τα πράγματα έγιναν διαφορετικά. Καθώς ο ήρωας κατάφερε να περάσει άβλαβος από το νησί τους, οι Σειρήνες ταπεινωμένες έπεσαν στη θάλασσα και πνίγηκαν (βλ. τα ομηρικά σχόλια του Ευστάθιου στη 12η ραψ. τῆς Ὀδ., ό.π. Vs. 167, 1709, πβ. Στράβ. Γεωγραφικῶν VI. 1)⁴.

Είναι αυτονόητο ότι τα παραπάνω σχόλια αφορούν κυρίως την ενημέρωση του καθηγητή και δεν χρειάζεται να μεταφερθούν αυτούσια στην τάξη.

Β' Μέρος

Στο κείμενο της Βιβλιοθήκης απαντά ο τύπος ἤδεν. Με βάση το ρήμα αείδω > ᾄδω σχηματίζουμε στο Β' μέρος της ενότητας μια σειρά παραγωγών και σύνθετων λέξεων που έχουν στόχο να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιο των μαθητών.

Αυτονόητο είναι ότι θα γίνει συζήτηση στην τάξη για τη σημασία των λέξεων ραψωδός (< ῥάπτω + ωδή) = αυτός που απαγγέλλει επικά ποιήματα, επικός ποιητής· τραγωδός (< τράγος + ωδή) = τραγικός ποιητής, ηθοποιός τραγωδίας (για τη σημασία του α' συνθετικού βλ. L. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας* (μετάφρ. Α. Γ. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1975) 330-331 και *Η Τραγική Ποίηση των Αρχαίων Ελλήνων Α'* (μετάφρ. Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, Αθήνα 1987) 60-69)· κωμωδός (< κῶμος, ὁ = διασκέδαση + ωδή) = ηθοποιός κωμωδίας· παρωδία (= σκωπτική ή σατιρική απομίμηση ενός λογοτεχνικού, φιλοσοφικού κ.λπ έργου)· κιθαρωδός (< κιθάρα + ωδή) = αυτός που τραγουδά παίζοντας κιθάρα, μελωδός (< μέλος, τό = μουσική + ωδή) = συνθέτης των στίχων και της μουσικής εκκλησιαστικών ύμνων.

Εκτός από τις λέξεις που υπάρχουν στον πίνακα, θα μπορούσαμε, εφόσον υπάρξει διαθέσιμος χρόνος, να κάνουμε λόγο για τη σημασιολογική διαφοροποίηση ουσιαστικών όπως η επωδός (= στίχος ή η στροφή που επα-

4. Για μια φιλοσοφική θεώρηση του μύθου των Σειρήνων βλ. Πλ. Πολ. 617 b εξ., Κρατ. 403 d, πβ. Πλουτ. Συμποσιακῶν προβλημάτων IX. 745D-F. Για τη μυθική παράδοση των Σειρήνων γενικότερα βλ. Apollodorus *The Library II*. Translated by Sir F. G. Frazer (London - New York 1921, repr. 1963) 290-2, *Ελληνική Μυθολογία 2* (Γενική Εποπτεία Ι. Θ. Κακριδής, "Εκδοτική Αθηνών", Αθήνα 1986) 267-9, *The Argonautica by Apollonios Rhodios. Traslated, with introduction, commentary and glossary* by P. Green (Berkeley - Los Angeles - London 1997) 329.

ναλαμβάνεται σε κάποιο ποίημα) και η **επωδή** (=μαχικό τραγούδι, ξόρκι) καθώς και για τη σημασία του επιθέτου **αοίδιμος** (=περίφημος, ένδοξος, αείμνηστος, αλησμόνητος). Καλό θα ήταν επίσης να βοηθήσουμε τους μαθητές να κατανοήσουν τη σημασία του ρήματος **απάδω** δίνοντας π.χ. τις ακόλουθες προτάσεις: “η διαγωγή του **απάδει** προς τους κανόνες καλής συμπεριφοράς” ή “η συμπεριφορά του **απάδει** προς το αξίωμά του”.

Για την καλύτερη κατανόηση του **κύκνειου άσματος**, μπορούμε να αντλήσουμε χρήσιμες πληροφορίες από τα παρακάτω κείμενα του Αιλιανού, *Περί ζώων ιδιότητος* II. 32, 34, πβ. 36 (“Loeb Classical Library”, Cambridge, Massachusetts 1958).

1. Κύκνος δέ, ὄνπερ οὖν καὶ θεράποντα Ἀπόλλωνι ἔδωσαν ποιηταὶ καὶ λόγοι μέτρων ἀφειμένοι πολλοί, τὰ μὲν ὅπως μούσης τε καὶ ὠδῆς ἔχει εἰπεῖν οὐκ οἶδ'· πεπίστευται δὲ ὑπὸ τῶν ἄνω τοῦ χρόνου ὅτι τὸ κύκνειον οὕτω καλούμενον ἄσας εἶτα ἀποθνήσκει τιμᾷ δὲ ἄρα αὐτὸν ἢ φύσις καὶ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνθρώπων μᾶλλον, καὶ εἰκότως· εἴ γε τούτους μὲν καὶ ἐπαινοῦσι καὶ θρηνοῦσιν ἄλλοι, ἐκείνοι δὲ εἴτε τοῦτο ἐθέλοις εἴτε ἐκείνο, ἑαυτοῖς νέμουσιν.

Ο κύκνος σύμφωνα με ποιητές και πολλούς πεζογράφους, θεωρείται υπηρέτης του Απόλλωνα. Όμως ποια άλλη σχέση έχει με τη μουσική και το τραγούδι δεν γνωρίζω να πω. Οι παλαιοί πίστευαν ότι πεθαίνει αφού πρώτα τραγουδήσει το αποκαλούμενο κύκναιο άσμα. Η φύση επομένως τον τιμά περισσότερο από τους καλούς και αγαθούς ανθρώπους και τούτο γίνεται δικαιολογημένα. Γιατί ενώ τους ανθρώπους τους επαινούν και τους θρηνούν άλλοι, οι κύκνοι μόνοι τους απονέμουν στον εαυτό τους ή τον έπαινο ή τον θρήνο.

2. Πλέον ἔχει τῶν ἀνθρώπων ὁ κύκνος ἐν τοῖς μεγίστοις· οἶδ' τε γὰρ ὁπότε τοῦ βίου τὸ τέρμα ἀφικνεῖται αὐτῷ, καὶ μέντοι καὶ εὐθύμως φέρειν αὐτὸ προσιὸν ὑπὸ τῆς φύσεως λαχὼν ἔχει δῶρον τὸ κάλλιπτον· πεπίστευκε γὰρ ὅτι μηδενὸς ἀλγεινοῦ μηδὲ λυπηροῦ μέτεστι θανάτῳ. Ἀνθρωποὶ δὲ ὑπὲρ οὗ οὐκ ἴσασι δεδοίκασι, καὶ ἡγοῦνται μέγιστον εἶναι κακὸν αὐτό. Τοσοῦτον δὲ ἄρα τῷ κύκνῳ περίεστιν εὐθυμίας, ὥς καὶ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τοῦ βίου τοῦ σφετέρου ἄδειν καὶ ἀνακρούεσθαι οἷον ἐπικηδεῖόν τι ἑαυτῷ μέλος.

Ο κύκνος πλεονεκτεί έναντι του ανθρώπου σε ζητήματα πάρα πολύ σπουδαία. Πρώτον γνωρίζει πότε έρχεται το τέλος του βίου του και επιπλέον έχει προικιστεί από τη φύση με το ωραιότατο δώρο: να αντιμετωπίζει ευφρόσυνα το επερχόμενο τέλος της ζωής, επειδή πιστεύει ότι στον θάνατο δεν υπάρχει πόνος ή θλίψη. Οι άνθρωποι όμως φοβούνται αυτό που δεν γνω-

ρίζουν και νομίζουν ότι ο θάνατος είναι το μεγαλύτερο κακό. Αντίθετα ο κύκνος διακατέχεται από τόση ευφρόσυνη διάθεση ώστε και στο τέλος της ζωής του να τραγουδά και να ψάλλει άσμα επικήδειο για τον εαυτό του.

Γ' Μέρος

Στο τρίτο μέρος της ενότητας διδάσκουμε σε δύο ώρες τον παρατατικό του εἰμί και τον παρατατικό και τον αόριστο των βαρύτονων ρημάτων. Έτσι προσφέρουμε νέες πληροφορίες (αλλά όχι και παντελώς άγνωστες) στους μαθητές, που θα τους καταστήσουν ικανούς για την παραπέρα μελέτη.

Εκτός από τη διδασκαλία των αρχαίων τύπων του εἰμί καθώς και του παρατατικού και του αορίστου των βαρύτονων ρημάτων, πρέπει να επισημάνουμε, με βάση τους συγκριτικούς πίνακες κλίσεως των ρημάτων στην αρχαιοελληνική και νεοελληνική γλώσσα (υπάρχουν στο βιβλίο), ομοιότητες και διαφορές τόσο στις καταλήξεις όσο και στην αύξηση. Με τον τρόπο αυτό η μάθηση γίνεται ευκολότερη και ο μαθητής δεν απομακρύνεται από την καθημερινή και οικεία μορφή της γλώσσας του.

Ειδικότερα για την αύξηση οφείλουμε να διευκρινίσουμε ότι στη νέα ελληνική υπάρχει αλλά συνήθως χάνεται όταν δεν τονίζεται. Αναφορικά με την εσωτερική αύξηση, εφιστούμε την προσοχή των μαθητών στις αλλαγές που γίνονται στο πρώτο συνθετικό (καταπίπτω → κατ'έπιπτον, συμπίπτω → συν'έπιπτον, ἐκπίπτω → ἐξ'έπιπτον, ἀναρπάζω → ἀν'ήρπαζον) φέρνοντας και αντίστοιχα παραδείγματα από τη νέα ελληνική (καταλήγω → κατ'έληξα, συμφέρει → συν'έφερε, εκφράζω → εξ'έφρασα). Ανάλογα με τον διαθέσιμο χρόνο και με το επίπεδο της τάξεως, μπορούμε στη συνέχεια να καθοδηγήσουμε τα παιδιά να κατανοήσουν πώς το αχώριστο μόριο ξεπροσήλθε από εσφαλμένο μορφολογικό χωρισμό παρατατικών και αορίστων της αρχαίας ελληνικής. Π.χ. ἐκφεύγω → ἐξ-έφευγον > ξε-φεύγω.

Ως εργασία για το σπίτι δίνουμε τη μία από τις δύο ασκήσεις του βιβλίου. Εάν υπάρξει χρόνος και για άλλες ασκήσεις στην τάξη, προτείνουμε τις ακόλουθες:

- I. Να αναγνωρίσετε τους τύπους των ρημάτων που περιέχονται στις ακόλουθες προτάσεις:
 1. Αἶγα καὶ ὄνον (=γαϊδούρι) ἔτρεφέ τις.
 2. Διὰ στενῆς ὁδοῦ ὤδευσεν Ἡρακλῆς.
 3. Γεωργοῦ παῖδες ἐστασίασαν.
 4. Ὅνος ἄλας ἔχων ποταμὸν διέβαινεν.
 5. Θέρους ὥρα (=κατὰ την εποχή) μύρμηξ περιπατῶν κατὰ τὴν ἄρου-

ραν (=χωράφι) πυρούς (=κόκκους σταριού) καὶ κριθούς (=κόκκους κριθαριού) συνέλεγεν.

6. Φυτόν ἦν εἰς γεωργοῦ χώραν καρπὸν μὴ φέρον, ἀλλὰ μόνον στρουθῶν (=σπουργιτιῶν) καὶ τεττίγων (=τζίτζικιών) κελαδούντων ἦν καταφυγή.

II. Να συμπληρώσετε τις ακόλουθες προτάσεις με ρηματικούς τύπους παρατατικού, μέλλοντος ή αορίστου σύμφωνα με το παράδειγμα:

1. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐφύλατον / φυλάξουσι / ἐφύλαξαν τὸν ἐν Δελφοῖς θησαυρόν.
2. Ἀθηναῖοι πρέσβεις τοῖς Λακεδαιμονίοις..... (πέμπω, πρτ., μέλλ., αόρ.).
3. Τὸ Ἀχαιῶν στράτευμα ἐν Αὐλίδι... (εἰμί, πρτ.).
4. Τῶν Σειρήνων προσδεδεμένος Ὀδυσσεὺς τῷ στύλῳ (=στο κατάρτι)..... (ἀκούω, πρτ., αόρ.).
5. Θουκυδίδης Ἀθηναῖος... τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων (συγγράφω, αόρ.).
6. Οἱ διδάσκαλοι τῶν Περσῶν πολῖται σοφοὶ καὶ χρηστοί... (εἰμί, πρτ.).
7. Καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς τοὺς πλείστους ἔνθαπερ (=εκεί όπου) ἔπεσον ἐκάστους... (θάπτω, αόρ.).
8. ...ποτε λέων σὺν ἀνθρώπῳ (ὀδεύω, πρτ.).
9. Ἐν ὁδῷ... στήλη πετρίνῃ ἀνδρὸς λέοντα πνίγοντος (εἰμί, πρτ.).

III. Να σημειώσετε X στο τετραγωνίδιο όπου δεν υπάρχει τύπος του ρήματος ᾄδω:

Βόμβος ἦν ἥδη μελιττῶν.

Τὰς λόχμας κατηῆδον (=γέμιζαν με τραγούδια) ὄρνιθες.

Οἱ νέοι ἀκούοντες τῶν ὀρνίθων ᾄδόντων ἦδον.

☐
☐
☐

Δ' Μέρος

Ο ίδιος ο τίτλος του κειμένου⁵ μας βοηθάει να αντιληφθούμε ότι έχουμε ένα επεισόδιο σχετικό με το τραγούδι των Σειρήνων. Ξεκινώντας από τη διαπίστωση αυτή φροντίζουμε να ελέγξουμε με κατάλληλες ερωτήσεις κατά πόσο οι μαθητές είναι ικανοί με τη βοήθεια των ερμηνευμάτων να κατανοήσουν το περιεχόμενο του κειμένου. Γιατί, λόγου χάρη, ο Πυ-

5. Για το κείμενο βλ. Πανσανίας, *Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος* ("Loeb Classical Library", London - Cambridge, Massachusetts 1935, repr. 1965).

θόδωρος παριστάνει την Ήρα να κρατά στο χέρι της Σειρήνες (τάς γάρ... ἀναπεισθείσας φασὶν ὑπὸ Ήρας...); Ποιος είναι ο πατέρας των Σειρήνων; Ποιος νίκησε στον μουσικό διαγωνισμό Σειρήνων και Μουσών και ποιο ήταν το έπαθλο;

Ακολουθώντας τους ζητάμε να συγκρίνουν τα κείμενα του Απολλοδώρου και του Πausανία και να βρουν ομοιότητες και διαφορές στο περιεχόμενο. Έτσι εκτός από το γεγονός ότι ο Αχελώος είναι ο πατέρας των Σειρήνων, όπως παραδίδεται τόσο στη *Βιβλιοθήκη* όσο και στην *Περίγησιν*, οι μαθητές θα πρέπει να βρουν επίσης ότι οι Σειρήνες και στα δύο κείμενα έχουν μουσικές ικανότητες (πβ. ἡ δὲ ἦδεν - ἐς ῥῶδῆς ἔργον) και ότι, επομένως, σχετίζονται με τις Μούσες (πβ. αἱ δὲ Σειρήνες ἦσαν... Μελομένης μῆας τῶν Μουσῶν θυγατέρες και τον μουσικό αγώνα Σειρήνων και Μουσών: φασὶν... καταστῆναι πρὸς τὰς Μούσας ἐς ῥῶδῆς ἔργον). Τέλος θα πρέπει να επισημάνουν ότι οι Σειρήνες έχουν μορφή πουλιών τόσο στον Απολλώδωρο (εἶχον δὲ ἀπὸ τῶν μηρῶν ὀρνίθων μορφάς) όσο και στον Πausανία (ἀποτίλασαι τῶν Σειρήνων τὰ πτερὰ). Στο σημείο αυτό μπορεί να γίνει λόγος και για μια διαφορετική –σε σχέση με τη *Βιβλιοθήκη*– εκδοχή που αφορά τον θάνατο των Σειρήνων. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή, οι Σειρήνες, που θα ζούσαν όσο χρόνο θα ήταν ανίκητες στο τραγούδι, έπεσαν στη θάλασσα και πνίγηκαν όχι επειδή κάποιος θνητός γλύτωσε από το τραγούδι τους (εκδοχή της *Βιβλιοθήκης*), αλλά επειδή νικήθηκαν στο τραγούδι από τις Μούσες.

Εναλλακτικό κείμενο

ΟΙ ΑΡΓΟΝΑΥΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΕΙΡΗΝΕΣ

Οι Αργοναύτες κατά την επιστροφή τους από την Κολχίδα, σταμάτησαν στην Αιαία προκειμένου να καθαθούν από την Κίρκη ύστερα από τον φόνο του Αψύρτου (Απολ. Ρόδιος Ἀργοναυτικά Δ 659 - 717, Ἀπολλοδ. *Βιβλιοθήκη* I. ix. 24). Μετά το τέλος των καθαρτήριων τελετών το πλοίο τους πέρασε από τις Σειρήνες. Στο παρακάτω απόσπασμα θα διαβάσουμε πώς κατάφεραν να γλυτώσουν από τη θανάσιμη γοητεία του τραγουδιού των Σειρήνων.

Οἱ δὲ παραπλεύσαντες τὰ Λιγύων καὶ Κελτῶν ἔθνη, καὶ διὰ τοῦ Σαρδονίου πελάγους διακομισθέντες, παραμειψάμενοι Τυρρηνίαν ἦλθον εἰς Αἰαίην, ἔνθα Κίρκης ἰκέται γενόμενοι καθαίρονται.

Παραπλέοντων δὲ Σειρήνας αὐτῶν, Ὀρφεὺς τὴν ἐναντίαν μοῦσαν μελωδῶν τοὺς Ἀργοναύτας κατέσχε. Μόνος δὲ Βούτης ἐξενήξατο

πρὸς αὐτάς, ὃν ἄρπάσσα Ἀφροδίτῃ ἐν Λιλυβαίῳ κατώκισε.

Ἀπολλοδώρου *Βιβλιοθήκη* I. ix. 24-25

(“Loeb Classical Library”, London - Cambridge, Massachussetts 1967)

τὰ Λιγύων καὶ Κελτῶν ἔθνη	λαοὶ της ΒΔ Ιταλίας
διὰ τοῦ Σαρδονίου πελάγους	και (αφού) διέσχισαν τη θάλασσα
διακομισθέντες	της Σαρδηνίας
παραμειψάμενοι Τυρρηγίαν	και παρέπλευσαν την Τυρρηγία
	(χώρα της μέσης Ιταλίας)
ἐνθα	όπου
καθαίρονται	εξαγνίζονται με καθαυτήριες τελετές (ο
	Απολ. Ρόδ., ό.π., αναφέρει τη θυσία ενός
	χοιριδίου)
τὴν ἐναντίαν μοῦσαν μελωδῶν	τραγουδώντας μελωδικά ένα
	αντίθετο τραγούδι
κατέσχε (κατέχω)	συγκράτησε
ἐξενήξατο (ἐκνήχομαι)	πήδηξε από το πλοίο και κολύμπησε
ὃν... ἐν Λιλυβαίῳ	τον οποίο... εγκατέστησε στο Λιλυβαίο
κατώκισε (κατοικίζω)	ακρωτήριο (δυτικά της Σικελίας)

1. Με ποιο τρόπο ο Ορφέας προστάτευσε τους Αργοναύτες από τις Σειρήνες;